

KARA HARP OKULU
BİLİM
DERGİSİ

SCIENCE JOURNAL OF TURKISH MILITARY ACADEMY

YIL
2011
YEAR

CİLT
21
VOLUME

SAYI
2
NUMBER

KARA HARP OKULU BASIMEVİ
ANKARA

ISSN : 1302 - 2741

VARLIK

KARA HARP OKULU BİLİM DERGİSİ

ISSN:1302 - 2741

CİLT: 21 SAYI:2

İÇİNDEKİLER

Hofstede'nin Kültürel Değerler Modeline Göre Türkiye İle ABD'nin Karşılaştırılması.....1 Yrd.Doç.Dr. Memet ERKENEKLI	
Bilginin İktidarında Çağdaş Üniversiteler İçin Akademik Özgürlüğün Anlamı31 Yrd.Doç.Dr. Mehmet GÜNEŞ	
Hükümet Dışı Kuruluşları Anlamak..... 53 Dr. Ali Bilgin VARLIK	
Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan Zabıtlarında 1911- 1912 Osmanlı İtalyan Savaşı.....101 Dr. Hakan BACANLI	
Self-Regulation and Its Effects on Academic Achievement.....127 Dr. Tolga ERDOGAN	
İnsan Kaynakları Yönetiminde Kullanılan Karar Destek Sistemlerinin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi.....147 Levent KARAMALAK - Yrd.Doç.Dr. Altan ÖZKİL - Prof.Dr. İhsan SABUNCUOĞLU	
Öğrenci Yaşam Doyum Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışmaları.....173 Dr. Özer KAYA	

HÜKÜMET DIŞI KURULUŞLARI ANLAMAK

Ali Bilgin VARLIK*

ÖZET

Bu makalenin amacı, Hükümet Dışı Kuruluş (HDK) olgusunun Uluslararası İlişkiler Disiplini içerisindeki yerini ortaya koymaktır. Bu maksatla, genel sistem kuramı esas alınarak geliştirilen model çerçevesinde, HDK'ların uluslararası ortamın aktörleri ile olan ilişkileri incelenmiştir. Ayrıca, HDK'ların sivil toplum olgusunun diğer unsurları ile ayrımı ortaya konmuş ve tasnifi yapılmıştır. Bu suretle, HDK'ların nasıl bir sistem içerisinde çalıştıkları ve kuvvetli ve zayıf tarafları bütüncül olarak incelenmiştir. Makalenin temel savı, küresel eğilimlerin bir ürünü olarak ortaya çıkan HDK olgusunun, bu eğilimleri belirleyen aktörlerin bir vasıtası olduğu kadar onları etkileyebilme gücüne de sahip olduğudur. Bu savı desteklemek maksadıyla, makalede ayrıca; "HDK'ların nasıl bir uluslararası şahsiyete sahip oldukları", "HDK kavramının sivil toplum olgusundan ne şekilde ayrıştığı", "HDK'ların uluslararası ortamın aktörleri ile çatışan ve uyuşan ilişkilerinin olup olmadığı", "Küreselleşmenin hız ve yaygınlık kazandığı ortamlarda HDK olgusunun güç kazanıp kazanmadığı" sorularının cevabı aranmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Hükümet Dışı Kuruluşlar, HDK, Özel Gönüllü Kuruluşlar, Sivil Toplum Kuruluşu/Örgütü-STK, STÖ, Uluslararası Örgütler.

UNDERSTANDING NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS

ABSTRACT

The main aim of this article is to define the Non-Governmental Organization (NGO) concept within the parameters of international affairs discipline. For this purpose the relations between the NGOs and the actors of the international environment is examined within the framework of the model developed which takes the general system model as principle. Additionally, the distinction between the NGOs and the other elements of the civil society is determined, and NGOs are typified. Thus how the NGOs work in a system is examined in a holistic approach as well as their advantages and disadvantages. The main thesis of the article is that: as the emerging result of global trends, NGO concept is a mean of actors which designate these trends, also has the power to affect them as well. Additionally, in order to support the thesis, answers of the following questions are searched: "What kind of international identity NGOs have", "How the concept of NGO is separated from the civil society", "Whether there are conflicting and harmonizing relations between the NGOs and the actors of international environment", "Whether NGO concept gains power or not with the acceleration and fark of globalization".

Keywords: International Non-Governmental Organizations (INGOs), NGO, Private Voluntary Organizations-PVOs, Civil Society Organizations-CSOs, International Organizations-IOs

* Dr.İs.Kur.Alb., KHO Dekanlığı, bilginvarlik@yahoo.com

VARLIK

1. GİRİŞ

Bu makalenin amacı, Hükümet Dışı Kuruluş (HDK) olgusunun Uluslararası İlişkiler Disiplini içerisindeki yerini ortaya koymaktır. Bu maksatla, genel sistem kuramı esas alınarak geliştirilen model çerçevesinde, HDK'ların uluslararası ortamın aktörleri ile olan ilişkileri incelenmiştir. Sivil toplum olgusunun diğer unsurları ile ayrımı ortaya konmuş ve tasnifi yapılmıştır. Bu suretle, HDK'ların nasıl bir sistem içerisinde çalıştıkları ve kuvvetli ve zayıf tarafları bütüncül olarak ortaya konmaya çalışılmıştır.

Makalenin temel savı, küresel eğilimlerin bir ürünü olarak ortaya çıkan HDK olgusunun, bu eğilimleri belirleyen aktörlerin bir vasıtası olduğu kadar onları etkileyebilme gücüne de sahip olduğudur. Bu savı kanıtlamak için HDK'ların: 1) Konumlanması, 2) Gelişimi ve sınıflandırılması 3) Gücü ve problem sahaları olmak üzere üç aşama takip edilmiştir.

Birinci aşamada (HDK'ların Konumlanması), HDK'ların uluslararası hukuk bakımından kimliklerini nasıl kazandıkları açıklanmış; müteakiben, bu kuruluşların oluşumunu ortaya koymak maksadıyla, HDK'ların alt sistemini oluşturdukları sivil toplum ve devlet ile olan ilişkileri özetle irdelenmiştir. Bölümün sonunda HDK'ların uluslararası örgütler nezdindeki konumları incelenmiştir.

İkinci aşamada (HDK'ların Gelişimi ve Sınıflandırılması), HDK olgusunun tarihsel süreç içerisinde nasıl gelişip derinleştiği, nasıl güç kazandığı ve küresel eğilimlerden nasıl etkilendiği incelenmiş böylelikle; "HDK'ların bugün arz ettiği yapılanmaya nasıl ulaştığı?" ve makalenin temel savının birinci kısmını oluşturan "HDK'ların küresel eğilimlerden nasıl etkilendikleri?" sorularının cevabı aranmıştır. Bölümün sonunda farklı ölçütlere göre HDK'ların tasnifi yapılmıştır. Bir başka ifadeyle, birinci aşamada koordinatları belirlenen kütlelerin resmi ve bileşenleri ortaya çıkarılmıştır.

Üçüncü aşamada (HDK'ların Gücü ve Problem Sahaları), HDK'ların sahip oldukları güç ve etkinliğin bileşenleri ile zayıf tarafları üzerinde durulmuştur. Böylelikle; makalenin temel savının ikinci kısmını oluşturan

VARLIK

“HDK’ların küresel eğilimleri belirleyen aktörleri etkileyebilme gücüne nasıl sahip olduğu?” sorularının cevabı aranmıştır.

Makalenin tamamlayıcı savları ise: “HDK’ların uluslararası şahsiyete sahip oldukları”, “HDK kavramının sivil toplum olgusundan ayrıştığı”, “Uluslararası ortamın aktörleri ile çatışan ve uyuşan ilişkiler içerisinde buldukları”, “Küreselleşmenin hız ve yaygınlık kazandığı ortamlarda güç kazandıkları”dır.

“Karşıtlar”, “yandaşlar” ve “bulaşmayanlar” üçgeninde enerji, akıl ve zaman kaybettiğimiz çoğu konuda olduğu üzere HDK kavramına olabildiğince açıklık getirmeye çalışan makalenin Türkçe yazındaki boşluğu doldurma iddiasına karşın başlıca kısıtı konuyu bütüncül bir yaklaşımla ele almasıdır. Çünkü bu söylediğim de dahil olmak üzere bütün genellemeler yanlıştır.

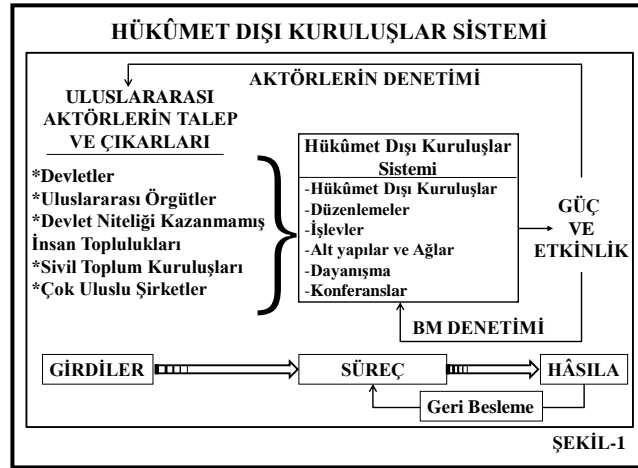
2. KURAMSAL ÇERÇEVE: HDK SİSTEMİ

İnceleme, Genel Sistem Kuramı esas alınarak oluşturulan model üzerine yapılandırılmıştır. Genel Sistem Kuramı; atom çekirdeğinden başlayarak farklı işlevleriyle birbirini bütünleyen unsurların hiyerarşik diziliminden oluşan evrenden hareketle, bu yapı içinde yer alan sistemlerin ortak kavramsal özellikleri arasında matematiksel ve mantıksal bir bağ olduğu savına dayanır (Bertalanffy, 1950: 4).¹ Kuramın, sosyal bilimler boyutu, Talcott Parsons, uluslararası ilişkiler boyutu ise David Easton, Richard Rosecrance, Stanley Hoffmann ve Morton Kaplan tarafından geliştirilmiştir (Waltz ve Quester, 1982: 54). Adı geçen sosyal bilimciler, sosyal olguların pozitif bilimlerde olduğu gibi belirli bir sistematüğün parçalarını oluşturduğu, bu nedenle aynı koşulların oluşması halinde aynı sonuçların tekrarlanacağı tezini ileri sürmüşlerdir. Davranışçı yaklaşım içerisinde, “Yapısalcı İşlevselciliğın (*Structural Functionalism*)” bir çeşidi olarak da nitelendirilen Kuram, değişik koşullarda farklı özellikler barındıran sosyal olguları, bütüncül, yalınkat bir düzencele açıklamaya çalışması ve sosyal olguların kendine özgü niteliklerini göz ardı etmesi nedeniyle indirgemeci olmakla eleştirilmiştir (Dougherty ve Pfaltzgraff, 1996: 101). Mevcut sınırlılıklarına karşın, işlevin bileşenlerini ve sistematüğün etkinliğini ortaya koymadaki başarısı nedeniyle, HDK’ların genel davranış biçimlerini konu alan bu makalede Genel Sistem Kuramını esas alan bir model benimsenmiştir.

VARLIK

Kurama göre bir sistem; 1) Çevre 2) Girdiler 3) Yapı ve süreç 4) Çıktılar (hâsıla) 5) Geri besleme olmak üzere beş temel unsurdan meydana gelmektedir. Çevre ya da evren genel bir sistemi ifade eder ve birtakım alt sistemlerden oluşur. Çevre, kapsadığı alan alt sistemlerin genel özelliklerini taşır ve alt sistemlerin oluşumunu belirler. Alt sistemler çevrenin unsurları olup birbirleriyle değişen ölçülerde iletişim içerisinde ve etkileşim halindedirler. Belirli süreç ve unsurlardan oluşan alt sistemler -var oluş, gelişim, çoğalma ve sonlanma gibi- yaşayan organizmaların genel özelliklerini taşırlar ve çevrede yer alan diğer alt sistemlerden aldıkları girdilerden etkilenirler. Sosyal alanda bu girdiler, talep ve çıkarılardan veya güç ilişkilerinden oluşmaktadır. Her alt sistem var oluş amaçları doğrultusunda yapılır ve çalışır. Alt sistemin faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan hâsıla, onun bekasını ve gelişimini sağlamaya yöneliktir. Alt sistemin yarattığı hâsılanın amaca uygunluğu, sistem içi ve dışı denetleyiciler tarafından değerlendirilir. Böylelikle alt sistemin yeniden yapılanması ve sürecin yönlendirilmesi hususunda geri besleme elde edilir (Köni, 2001: 1-34).

Bu makalede benimsenen modele

göre (Bkz. Şekil-1) HDK sisteminin çevresini, birbirinden farklı yapıda, farklı güç ve özelliklere sahip, çok sayıdaki uluslararası aktörler² ile bunlar arasındaki etkileşimin meydana getirdiği uluslararası ortam oluşturmaktadır. Peter Willetts, 2001 yılında yaptığı bir değerlendirmede, dünya siyasetini 200 civarında devletin, 250 civarında uluslararası ve uluslar ötesi örgütün (BM, NATO, AB. vb.), 60.000 civarında büyük ölçekli çok uluslu şirketin³ (*Shell, Barclays Bank, Coca Cola, Ford, Microsoft vb.*), bunların alt kuruluşu niteliğindeki 500.000 civarındaki ulusal düzeyde faaliyet gösteren ticari şirketin, 10.000 civarında ulusal sivil toplum hareketi/kuruluşu (STK) nun ve 5.800 civarında HDK'nın şekillendirmeye çalıştığını ifade etmiştir (Willetts,

VARLIK

2001: 356-383). Bu tablo, HDK'ların ne denli karmaşık bir ortamda faaliyet gösterdiğini ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir.

Uluslararası ortamın aktörleri ile HDK'lar arasında doğrudan ya da dolaylı iletişim, çatışan ve/veya uyuşan çıkar ve talepler bulunmaktadır. Sistemin yapı ve sürecini, sayıları birkaç milyonla ifade edilen, değişik nitelikteki HDK'lar topluluğu; bunların hukuki şahsiyet kazanmalarına ve faaliyetlerine ilişkin iç hukuk kuralları ile başta BM olmak üzere diğer uluslararası örgütler tarafından oluşturulan düzenlemeler; bu kuruluşların işlevleri ve birbirleri arasındaki dayanışmayı oluşturan bilgi alt yapıları, veri tabanları, iletişim ağları, HDK'lar arasında oluşturulan konfederasyonlar ve küresel ölçekte gündem yaratabilen uluslararası konferanslar oluşturmaktadır.

Sistemin hâsılası, siyasi ve ekonomik güç ve etkinliktir. HDK'ların faaliyetleri ve diğer aktörlerle kurdukları hukuki, siyasi ve ekonomik ilişkiler, onları hem gündem oluşturabilen ve cazibe merkezi olan bir oyuncu hem de diğer aktörlerin vasıtası konumuna taşıyabilmektedir.

Sistemin mevcudiyetini sürdürebilmesi ve gelişmesi için gerekli olan geri beslemeyi sağlayan denetim düzeneği, HDK'ların "işvereni" ve "müşterisi" konumundaki aktörlerin talep ve çıkarlarını karşılayabilme yeteneğidir. Bu kapsamda sistemin girdilerini oluşturan ulusal ve uluslararası kuralların oluşturduğu rejimin aynı zamanda geri beslemenin de bir unsuru olduğu görülmektedir.

3. HDK'LARIN KONUMLANMASI

İlk kez, 1910 yılında, bir araya gelen 132 örgütün oluşturduğu Uluslararası Dernekler Birliğinin (*Union of International Associations-UIA*) kurulması ve takip eden Milletler Cemiyeti döneminde örgütlü uluslararası nitelik kazanan sivil-gönüllü kuruluşlar kendilerini "Uluslararası Dernek", "Uluslararası Enstitü" ve "Gönüllü Özel Kuruluş" adlarıyla tanımlamışlardır (Willets, 2001: 4). Günümüzde ise bu kuruluşlar hukuki kimliklerini, BM'de "Hükümet Dışı Kuruluş" (*Non-Governmental Organization-NGO*) terimi ile kazanmışlardır.

HDK'ların herkesin üzerinde tam olarak birleştiği ortak bir tanımlanmamaktadır. Tanım sorunu başlıca üç nedenden

VARLIK

kaynaklanmaktadır. Birincisi, HDK'lara şahsiyetini veren temel hukuki düzenlemenin devletlerin iç hukuku olmasıdır. Bir başka ifadeyle her devletin kendisine ait bir HDK tanımı olmasıdır. İkinci neden HDK'ların uluslararası ortamdaki konumunu belirleyen örgütlerin sadece ilişkide buldukları HDK'ları tanımlayabilme ve düzenleyebilme yeteneğine sahip olmalarıdır. Üçüncü neden HDK'ların sivil toplum olgusunun hiyerarşik olmayan ve melez (hibrit) yapısıdır. Diğer bir ifadeyle, sivil toplum kuruluşların devlet dışındaki oluşumlarının ve birbiri içine geçmiş nitelik ve faaliyetlerinin HDK'ların ayrışmasına olanak sağlayan çalışmaları güçleştirmesidir. Bununla birlikte, ayrıntıları müteakip alt başlıklarda sunulduğu üzere mevcut tanımların ortak özellikleri esas alındığında, HDK kavramını şöyle tanımlamak mümkündür: HDK, herhangi bir hükümetin kontrolü altında olmayan, ulusal, siyasal, etnik, dini grup ve ideolojiye hizmet etmeyen, kâr amacı gütmeyen, şiddet ve cürüm içeren yöntemlere başvurmayan, BM Antlaşmasının ruhuna, amaç ve ilkelerine uygun olarak faaliyet gösteren, konumu iç hukuk tarafından düzenlenen gönüllü özel kuruluştur.

3.1. HDK'ların Uluslararası Hukuktaki Yeri

HDK'ların kuruluş, işlev ve hukukunu düzenleyen uluslararası bir andlaşma bulunmamaktadır. Bu kuruluşlar, hukuki şahsiyetlerini devletlerden almaktadırlar. HDK'ların tabi olacakları düzenlemeler devletler tarafından belirlendiğinden hukuksal konumları iç hukukun kapsamına girmektedir (Pazarıcı, 2004: 230). Ancak, başta BM olmak üzere bütün uluslararası örgütlerin HDK'larla ilişkilerini düzenleyen ve bir anlamda, HDK'lar rejimi⁴ yaratan, gevşek yapıli kurallar dizini bulunmaktadır. Ayrıca, son dönemde, HDK'lar uluslararası ortamdaki faaliyetleri nedeniyle diğer uluslararası aktörler tarafından fiilen (*de facto*) muhatap alınan kuruluşlar haline gelmişlerdir. Bu durum, HDK'ların uluslararası hukukun dışında kaldığı yönündeki yaklaşımı tartışmalı kılmaktadır.

İlkesel olarak, devletten bağımsız ancak, devletin egemenlik yetkilerine tabi olan tüzel kişilikler niteliğindeki HDK'ların uluslararası ortamdaki şahsiyetleri dört kaynaktan neşet etmektedir. Birinci kaynak, pozitif uluslararası hukuk anlayışıdır. Buna göre HDK'lar, insanlığın genel çıkarlarını ve paylaştığı değerleri konu alan faaliyetleriyle uluslararası kişiliğe sahiptirler. İkinci kaynak, hukukun maddi ögesidir. Buna göre HDK'lar, evrensel nitelikli ahlakî ve sosyal bir realite olma ölçütünü

VARLIK

karşılayabildikleri ölçüde uluslararası kişiliğe sahiptirler. HDK'ların "küresel vicdani" (Nye, 2004: 90) temsil etme iddiası, bu şartı karşılamaktadır. Üçüncü kaynak, uluslararası hukukun şekli unsurlarından olan, yapılageliş (teamül) ilkesidir. HDK'ların yukarıda değinilen fiili durumunun (*de facto*), tarihsel süreç içerisinde devamlılık ve tutarlılık göstermiş olması, bu kuruluşların uluslararası aktörler tarafından meşru muhatap olarak tanınmalarını (*de jure*) sağlamıştır. Ayrıca, bu kuruluşların faaliyetleri ile ilgili alanlarda hak ve yükümlülükleri olduğu yönünde ortak inanç oluşmuştur. Bu durum, savaş hukukunu düzenleyen kurallarda, Kızıl Haç/Kızıl Ay gibi HDK'ların önceleri üstü kapalı (zımnen) daha sonra da resmen tanınmalarını sağlamıştır. Son olarak, HDK'ların esirlerin iadesi, sığınmacıların kontrolü, kalkınma programlarının uygulanması vb. konularda devletler ve uluslararası kuruluşlarla yapmış oldukları akitler⁵ dikkate alarak bu kuruluşların hukuki şahsiyetlerini uluslararası hukukun biçimsel asli kaynaklarından olan andlaşmalardan aldıklarını söylemek mümkündür.

Sonuç olarak, HDK'lar; devletler, uluslararası örgütler ve çok uluslu şirketlerden farklı özellikler taşıyan, kendine özgü (*sui generis*) uluslararası hukuk kişileridir.⁶

3.2. HDK'ların Sivil Toplum ve Devlet İçindeki Yeri⁷

Sivil toplum olgusu, siyasal sistemde devleti sınırlama arayışının sonucu olarak toplumun kendini örgütleyebileceği özerk bir alan olarak ortaya çıkar (Doğan, 2002: 3). Sivil toplum örgütlenmesinin hiyerarşik olmayan doğası, bu olgunun bileşenlerini sistematik bir yapı içinde betimlemeyi güçleştirmektedir. Ayrıca, sivil toplum olgusunun tarihsel süreç içerisinde takip ettiği seyir itibarıyla, bileşenlerini oluşturan unsurların uzun bir süre ayrışmadan iç içe geçmiş bir yapı arz etmesi ve HDK'lara ayrı bir şahsiyet kazandıran uluslararası rejimin oluşmasının uzunca bir süre alması, bu tanımlama sununu daha da güçleştirmiştir. Bu nedenle günümüzde dahi HDK'lar sivil toplum gibi birbirinden farklı ve çok geniş anlam ifade eden şeyleri kapsayabilmektedir (Scholte, 2000). Yerli ve yabancı bilimsel çalışmalarda bu sonunun tespiti hususunda gösterilen başarının, sivil toplumun bileşenlerine ilişkin tipoloji çalışmalarında da tekrar edildiğini söylemek güçtür. HDK'ları sivil toplum kavramının diğer unsurlarını da kapsayacak şekilde geniş kapsamda ele alan yaklaşımlar bize göre kavramı "her şey"leştirirken "hiç"leştirmektedir. Bu durum, HDK

VARLIK

olgusunun anlaşılmasını olanaksız kılmaktadır. HDK kavramını sivil toplumun diğer unsurlarından belirgin bir şekilde ayırıştıran pek çok verinin ispata gerek olmayacak şekilde aşıkâr olmasına karşın, algıda bulanıklık yaratan bu yaklaşımın, bilimsel zafiyetten çok -ayrıntılı- “HDK’ların Gelişimi” alt başlığında belirtildiği üzere- bu kuruluşların belirli amaçların gerçekleştirilme vasıtası olarak kullanılması gayretinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

1970’lere kadar, genellikle, HDK sözcüğüyle aynı anlamda kullanılan sivil toplum kavramı, devlet ve iş dünyası dışında kalan örgütlenmeleri kapsamaktaydı. Sivil toplum kuruluşları arasındaki farklılıkları belirlemek için, “Halk Kuruluşları” (*People Organizations-PO*) ve “Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşlar” (*Non-Profit Organizations-NPO*) olmak üzere genel kabul gören ikili bir ayırım yapılmaktadır (Bkz. Şekil-2).⁸

“Demokratik Kuruluşlar”, “Toplum Temelli Kuruluşlar” (*Community-Based Organizations*) veya “Tabandan Gelen Kuruluşlar” (*Grass-Roots Organizations-GROs*) olarak da adlandırılan “Halk Kuruluşları”; resmî ya da gayri resmî olarak örgütlenen, üyelerinin çıkarlarını koruyan, ihtiyaçlarını karşılayan ve onlara karşı hesap veren kuruluşlardır. Bu nitelikleri ile halk kuruluşlarını “Çıkar Grupları” olarak tanımlamak mümkündür. Sendikalar, meslek birlikleri, kooperatifler, hemşeri dernekleri, kadın grupları gibi oluşumlar bu kapsamda yer alırlar.

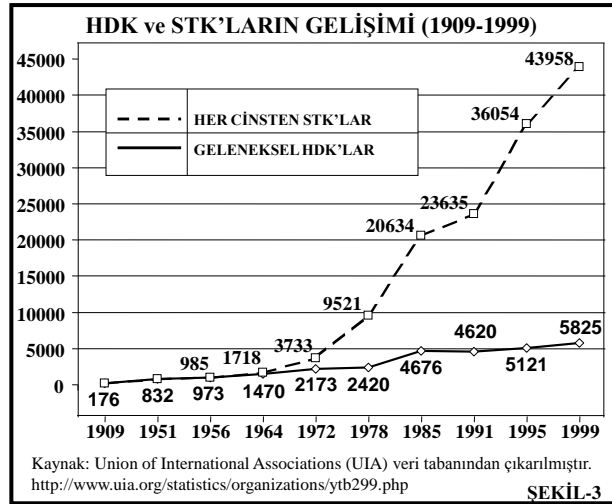
ŞEKİL-2

Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, halk kuruluşlarından farklı olarak, başkalarının yararı üzerine odaklanan gönüllü oluşumlardır. Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, genellikle profesyonellerden oluşan, hesap verme gibi demokratik bir süreci içermeyen, bürokratik hiyerarşileri olmayan örgütler

VARLIK

olmalarıyla da halk kuruluşlarından ayrılmaktadırlar. Bu nitelikleriyle kâr amacı gütmeyen kuruluşları "Baskı Grupları" olarak tanımlamak mümkündür.

"Uluslararası Kâr Gütmeyen Kuruluşlar Tasnifi"nde (*International Classification of Nonprofit Organizations-ICNPO*), HDK'lar, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar kapsamında yer almaktadır.⁹ 1992'de Rio'da gerçekleştirilen BM Çevre ve Kalkınma Konferansında, "Gündem 21" başlığı altında ele alınan "Büyük Gruplar" HDK'ları da kapsayan dokuz kategoriye ayrılmıştır.¹⁰ Benzer şekilde, AET'yi kuran 1957 Roma Andlaşması ile kurulmuş olan Avrupa Ekonomik Sosyal Komitesi belgelerinde, HDK terimi sivil toplum kuruluşlarının alt kavramı olarak tanımlanmaktadır.¹¹

STK ve HDK'ların ilişkilerini anlamak bakımından, bu kuruluşların, tarihsel süreç içerisindeki gelişimlerine ilişkin iki temel tespit öne çıkmaktadır: Birincisi, 20. yüzyılın başlarında, HDK'lara yakın sayılarda seyreden STK'ların 1970'li yıllardan itibaren -özellikle de 1985'ten sonramiktar ve çeşitliliklerinde büyük artış kaydedilmesidir (Bkz. Şekil-3). İkincisi, bu kuruluşların özellikle savaş sonrası dönemlerde gerçekleştirdikleri sıçramalardır. Örneğin; 1909 yılında 176 olan HDK sayısının II. Dünya Savaşı sonrasında 1951'de 832'ye, soğuk savaş sonrasında 1989'da 4621'e çıktığı, her cinsten STK'ların sayısının ise 1909 yılında 176 iken, 1951'de 832'ye, 1989'da ise 20634'e çıktığı bilinmektedir (UIA, 1988).

Yukarıda belirtilen her iki saptamadan HDK ve devlet ilişkileri bakımından şu sonucu çıkarmak mümkündür: HDK'lar, sivil toplum sistematığının (bkz. Şekil-2) bir parçası olarak, devletin tek belirleyici olmadığı savaş sonrası ortamlarda ve 1980'lerin ikinci yarısından itibaren giderek hız kazanan son küreselleşme evresinde belirgin bir artış kaydetmişlerdir.

VARLIK

HDK'ların devlet içinde, devletle beraber ve/veya devlete rağmen konumları, "HDK'ların Gelişimi" alt başlığında ayrıntılı olarak incelenmiştir. Burada HDK'ların tüzel kişiliklerini devletin iç hukukundan aldığını belirtmekle yetineceğiz.

3.3 HDK'ların BM Nezdindeki Konumu

HDK'ların BM nezdindeki konumu, bu kuruluşların diğer uluslararası kuruluşlarla olan ilişkilerinin de çerçevesini belirlemesi nedeniyle özel önemi haizdir.

BM Antlaşması'nın 'Giriş' bölümünde, 'Amaç ve İlkeler' başlığını taşıyan 1'inci bölümün 1/3'üncü ve 1/4'üncü maddelerinde, 'Uluslararası Ekonomik ve Sosyal İş Birliği' başlığını taşıyan 9'uncu bölümün 55'inci maddesinde ve 'Ekonomik ve Sosyal Konsey Bileşimi' başlığını taşıyan 10'uncu bölümün 62/1'nci maddesinde yer alan ifadelerin HDK'ların BM nezdinde şahsiyet kazanmalarına genel olarak dayanak teşkil ettiğini söylemek mümkündür.¹²

Özel olarak ise HDK'ların BM ile ilişkilerini düzenleyen hususlara Andlaşma'nın 10'uncu bölümünün 70'inci ve 71'inci maddelerinde değinilmiştir. Buna göre Ekonomik ve Sosyal Konsey, kendi uzmanlık kuruluşlarının, Konseyin ve Konseye bağlı kurulların görüşmelerine oy hakkı olmaksızın katılmalarına ve kendi temsilcilerinin de bu kuruluşlarının toplantılarına iştirak etmelerine ilişkin her türlü düzenlemeyi yapabilmektedir (md. 70). Ayrıca Ekonomik ve Sosyal Konsey, görev alanına giren konularda, ilgili BM üyesi devlete danışmak kaydıyla, uluslararası örgütler ve ilgili sivil toplum kuruluşlarıyla istişarede bulunabilmek için gerekli düzenlemeleri yapabilme yetkisine sahiptir (md. 71).

HDK'ların BM sistemindeki konumlarını düzenleyen ilk çalışmalar, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in, 27 Şubat 1950 tarih ve 288 X (B) sayılı kararı ile bu kararı geliştiren ve söz konusu kuruluşları sınıflandıran, 1967 tarih ve 1296 (XLIX) sayılı kararı ile başlamıştır. Müteakiben, HDK'ların statüsünün belirlenmesine ilişkin olarak 1992 Rio BM Çevre ve Kalkınma Konferansında¹³ başlatılan çalışmalar, dört yıl sürmüş ve Ekonomik ve Sosyal Konsey'in 25 Temmuz 1996 tarih, 1996/31 sayı ve "BM ile Hükümet Dışı Kuruluşların Danışma İlişkileri" konulu kararı ile yayımlanmıştır.¹⁴

VARLIK

HDK'ların BM ile olan ilişkilerini düzenleyen Sosyal Konsey'in 1996/31 sayılı kararı aynı zamanda bu kuruluşların diğer uluslararası örgütlerle olan ilişkilerinin genel çerçevesini de belirlemiştir. Söz konusu kararda ilk dikkat çeken husus, önceki düzenlemelerden farklı olarak, Uluslararası Hükûmet Dışı Kuruluş yerine, Hükûmet Dışı Kuruluş teriminin benimsenmesi suretiyle BM'nin ilişki kuracağı kuruluşların kapsamının genişletilmiş olmasıdır. Kararla ayrıca, HDK'ların genel bir tanımını yapılmış, BM nezdindeki konumları bakımından tasnif edilmiş, denetin kuralları belirlenmiş ve bu kuruluşlarla BM arasındaki ilişki danışma ile sınırlandırılmıştır.

On bir bölümden oluşan kararın; 'Giriş' bölümünde, BM Andlaşmasının 71. md.'sine ve bu kapsamdaki önceki kararlara (30 Temmuz 1993 tarih ve 1993/80 sayılı karara ve 23 Mayıs 1968 tarih ve 1296 (XLIV) sayılı, 26 Temmuz 1995 tarih ve 1995/304 sayılı karara) atıfta bulunulmuştur.

'Danışma İlişkisinin Tesisinde Uygulanacak İlkeler' başlıklı 1'inci bölümde, HDK'ların genel bir tanımı yapılmış, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in HDK'larla olan faaliyetlerine ilişkin esaslar belirtilmiştir.¹⁵

'Danışma Düzenlemelerinin Yapısını Düzenleyen İlkeler' başlığını taşıyan 2'nci bölümde, BM antlaşmasının 69, 70 ve 71. md.'lerine atıf yapılarak BM'nin HDK'lar ile kuracağı ilişkinin, BM kararlarında oy hakkını içermeyen danışma işlevi ile sınırlı olduğu belirtilmiştir.

'Danışma İlişkilerinin Tesisini' başlığını taşıyan 3'üncü bölümde, danışma ilişkisinin, BM Andlaşması'nın 9'uncu (Uluslararası Ekonomik ve Sosyal İşbirliği) ve 10'uncu (Ekonomik ve Sosyal Konsey Oturumları) bölümlerinde belirtilen işlevler çerçevesinde kurulacağı, HDK'ların faaliyet alanlarına göre "Genel", "Özel" -ihtisas kuruluşları anlamında- veya bu iki kategoride tanımlanamayan kuruluşların ise "Liste" (*roster*) olmak üzere üç grup halinde tasnif edileceği ifade edilmiştir.

'Konsey ile Danışma' başlıklı 4'üncü bölümde, Ekonomik ve Sosyal Konseyin geçici gündeminin belirlenmesi ve HDK'ların hazırlayacakları bildirimlerinin düzenlenmesine ilişkin esaslara yer verilmiştir.¹⁶ 'Komisyon ve Konseyin Bağlısı Organları İle Danışma' başlıklı 5'inci ve 'Konseyin Münferit (*ad hoc*) Komiteleri İle Danışma' başlıklı 6'ıncı bölümlerde söz

VARLIK

konusu organların gündeminin belirlenmesi ve bunların çalışmalarına ilişkin sözlü ve yazılı bildirimlerin hazırlanmasına ilişkin olarak yukarıda 4'üncü bölümde yer alan esaslara benzer düzenlemelere yer verilmiştir.

7'inci bölüm 'HDK'ların BM tarafından Uluslararası Konferanslara Çağırılması ve Bunların Hazırlanması Usulleri'¹⁷ başlığını taşımaktadır. Bu kapsamda, HDK'ların konferansların hazırlanmasında görev alması ve konferanslara katılımında iki koşul ileri sürülmektedir. Birinci şart, katılma talebi olan HDK'nın ehil olduğunun HDK'nın bağlı olduğu devlet tarafından kabul edilmiş (akredite) olması ve müracaat için şekil şartlarını sağlamasını; ikinci şart, HDK'lara danışmanlık statüsünün tanınabilmesi için gerekli hazırlık işlemlerini kapsamaktadır.

'Danışma Statüsünün Askıya Alınması ve İptali" başlıklı 8'inci bölümde özetle, bölüme adını veren bu iki yaptırımın hangi koşullarda ve nasıl uygulanacağı, bu yaptırımları uygulama yetkisinin Ekonomik ve Sosyal Konseye ait olduğu ifade edilmiştir.¹⁸

'Konseyin HDK Komitesi' başlıklı 9'uncü bölümde, Ekonomik ve Sosyal Konsey bünyesinde oluşturulan HDK Komitesinin görev, yetki ve sorumluluklarına yer verilmiştir.¹⁹ 'Sekreterlikle Danışma' başlıklı 10'uncü bölümde, BM Genel Sekreterine sağlanacak danışmanlıktan ve sekreterliğin HDK'lardan taleplerinden, 'Sekreterlik Desteği' başlıklı 11'inci bölümde, HDK'ların faaliyetlerinin geliştirilmesine ve koordinasyonun artırılmasına yönelik olarak BM Genel Sekreterinin bu kuruluşlara sağlayacağı destekten söz edilmiştir.

Sonuç olarak, BM sisteminde HDK'ların kısıtlayıcı olmayan bir tanımla yapılmış olup, HDK'ların BM ile ilişkileri, BM Antlaşması'nın amaçlarına hizmet eder nitelikteki işlevleriyle, devletler tarafından verilen ve BM tarafından kademelendirilmiş (toplantıya katılma, görüş bildirme, yönetime katkıda bulunma), sadece danışmayı kapsayan ve Ekonomik ve Sosyal Konsey nezdinde yürütülen faaliyetlerle sınırlandırılmıştır.

3.4 HDK'ların Diğer Uluslararası Örgütler İle İlişkileri

Diğer uluslararası kuruluşların, BM'nin belirlediği esaslara uydukları, bu kuruluşlarla kendi amaçları ile örtüşen konularda ilişkilerini geliştirdikleri görülmektedir.

VARLIK

Sivil toplumla 1970'lerden itibaren irtibata geçen Dünya Bankası (*World Bank-WB*), HDK'larla ilişkilerini, 28 Ağustos 1989 tarih ve 14.70 sayılı 'Uygulama Direktifi' ile düzenlemektedir.²⁰

Uluslararası Para Fonu (*International Monetary Fund-IMF*), sivil toplumu 1980'lerden itibaren giderek daha fazla dikkate almak durumunda kalmıştır. Uluslararası Para Fonu, HDK'larla ilişkilerini, 10 Kasım 2003 tarihli 'Uygulama Rehberi' ile düzenlemektedir.²¹

1975'ten bu yana, HDK'lar vasıtasıyla uluslararası girişimlerde bulunan Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (*Organization for Economic Co-operation and Development-OECD*), 14 Nisan 2000 tarihli dokümanla, bu kuruluşlarla ilişkilerini yeniden düzenlemiştir.²²

Dünya Ticaret Örgütü (*World Trade Organization-WTO*), kuruluşundan bir yıl sonra, 23 Temmuz 1996 tarih, WT/L/162 sayı ve 'HDK'larla ilişkilerin Düzenlenmesine İlişkin Esaslar" belgesini yayımlamıştır.²³ HDK'larla olan ilişkisini şeffaflık, danışma ve koordinasyon ilkeleri üzerine tesis eden Örgütün 1996 ve 2003 yılları arasında geçen yedi yıllık sürede icra edilen Bakanlar Konferanslarına katılan HDK sayısında 7,4 kat artış kaydedilmiştir.²⁴

HDK'larla ilişkileri daha köklü bir geçmişe dayanan Avrupa Konseyi (*Council of Europe-CE*), bu kuruluşlarla ilişkilerini iki temel belge ile düzenlemiştir: Birinci belge, 24 Nisan 1986 tarih, 124 sayı ve "HDK'ların Hukuki Şahsiyetini Tanıyan Avrupa Sözleşmesi" başlıklı, Strazburg Belgesidir.²⁵ İkinci belge, 13 Kasım 2002 tarih ve "Avrupa'daki HDK'ların Statüsü hakkında Temel İlkeler ve Açıklayıcı Muhtıra" başlıklı Strazburg Belgesidir.²⁶ HDK'lara BM tarafından çizilen çerçeveyi olduğu gibi kabul eden bu belgeler, diğer uluslararası kuruluşların HDK'larla ilgili düzenlemelerinden daha fazla ayrıntıyı içermesi bakımından öne çıkmaktadır.

AB'nin HDK'larla ilişkileri, Avrupa Ekonomik Sosyal Komitesi (*European Economic and Social Committee-EESC*) ve Avrupa Komisyonu tarafından düzenlenmiştir.²⁷

VARLIK

Soğuk savaş sonrasında NATO'nun gündemine giren HDK'lar da dâhil olmak üzere diğer uluslararası aktörlerle ilişkilerini artırmaya yönelik "Kapsamlı Yaklaşım" (*Comprehensive Approach*) girişimi, bir zirve belgesinde ilk kez, 2009'da yayımlanan, "İttifakın Güvenliği Bildirisi"nde yerini bulmuştur.²⁸

4. HDK'LARIN GELİŞİMİ VE SINIFLANDIRILMASI

4.1. HDK'ların Gelişimi

Tarihsel süreç içerisinde HDK olgusunun sivil toplum kavramından ayrılmadığı ancak giderek ayrışmak suretiyle kendi yapılanmasını oluşturduğu ve bu gelişim sürecinde çeşitlilik ve derinlik kazandığı görülmüştür. Bu nedenle HDK'ların tarihsel ve işlevsel gelişimlerinin birbirinden ayrılmaz bir bağlam oluşturduğunu söyleyebiliriz.

HDK'ların geçmişini, modern çağlarda devletin oluşumuyla başlatmak doğru olacaktır. Çünkü HDK'lar '*modernite*'nin ve devlet-sivil toplum ilişkilerinin bir ürünüdür. 18. yüzyılda uluslararası ortamının yükselen değerleri olan insan ve vatandaş haklarının tanınmaya başlamasıyla birlikte, Avrupa ve ABD'de pek çok HDK kurulmuştur. 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında kurulan HDK'lar, daha çok hayır kuruluşlarından oluşmaktayken yüzyılın sonuna doğru, işçi haklarının artırılmasına yönelik kuruluşların sayısında artış görülmüştür. 1874'te sadece 31 HDK mevcutken, bu sayı, 1914'te 1083'e ulaşmıştır (Chatfield, 1997). İlk kez Fransız yazar Alexis de Tuquevimme'nin 1831'de ABD'ye yaptığı ziyaret esnasında "Demokratik Katılımlar" olarak tanımladığı HDK'lar, başlangıçta, bölgesel ve ulusal faaliyet alanları ile sınırlı iken giderek daha geniş kapsamlı sorunlara müdahil olmuşlar, özellikle 1840'ta Köleliğin Yasaklanması Antlaşması'nın hazırlanmasında büyük rol oynamışlardır. Bunu 1855'te YMCA (*Young Men's Christian Association*) ve 1863'te uluslararası Kızıl Haç örgütü gibi küresel HDK'ların kurulması izlemiştir (Paul, 2000: 1).

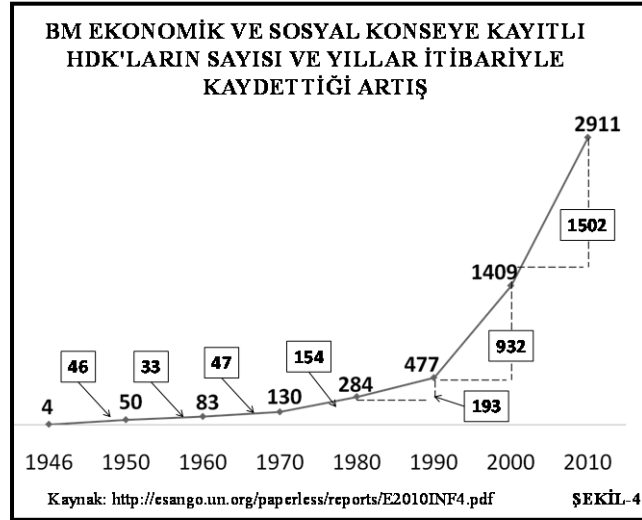
İki dünya savaşı arasında ve II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan HDK'lar, daha çok savaşın neden olduğu kayıpları telafi etmeye yönelik kuruluşlardır. Katolik Kilisesi kaynaklı CARITAS ve Çocukları Koruma Fonu (*Save the Children Found*), iki dünya savaşı arasında, 1942'de kurulan OXFAM, 1943'te kurulan Katolik Yardım Hizmeti (*Catholic Relief Service-CRS*) ve 1945'te kurulan Herkes İçin Amerikan Yardımı Derneği

VARLIK

(Cooperative for American Relief for Everyone/Everywhere-CARE), II. Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında kurulan belli başlı HDK'lar olmuşturlar (Clark, 1990: 2).

1946'da Ekonomik ve Sosyal Konsey, HDK'larla işbirliğine başladığında mevcut olan yüzlerce HDK'dan sadece dördü, BM ile işbirliğinin faydasına inanmaktaydı.²⁹ Ancak süreç içerisinde HDK'ların sayılarının artması, küresel gündemde yeni konuların ortaya çıkmasıyla farklı uzmanlık alanlarda çok çeşitli HDK'ların kurulması ve BM çatısı altında çalışmanın sağladığı faydaların anlaşılmasıyla, HDK'ların BM'de danışma statüsü kazanma yönündeki istekliliği artmıştır (Willets, 1996). 1960'lardan itibaren Kuzey HDK'larında kaydedilen artış, 1970'lerde Güney HDK'larına sıçramış, özellikle soğuk savaşın son bulmasından sonra bu artış, belirgin bir ivme kazanmıştır (Senillosa, 1998: 40-53). Bu eğilim özellikle son yirmi yılda; 1990'daki BM'ye kayıtlı HDK miktarının (477 adet) altı katı artarak (2010 yılı itibariyle 2911 adet) doruk noktasına ulaşmıştır (Bkz. Şekil-4).³⁰

Diğer taraftan Ekonomik ve Sosyal Konsey'e kayıtlı olanların dışında, faaliyet gösteren HDK'ların sayısının; gelişmiş ülkelerde 25.000, eski Sovyet Cumhuriyetlerinde 75.000 (Fisher, 2000), Asya, Afrika ve Latin Amerika'da birkaç yüz bin, gelişmekte olan ülkelerde ise bir milyon civarında olduğu ile ifade edilmektedir (Dichter, 1997: 128-129).

HDK'ların BM ile ilişkileri kapsamında tespit edilen diğer hususlar ise şöyledir:

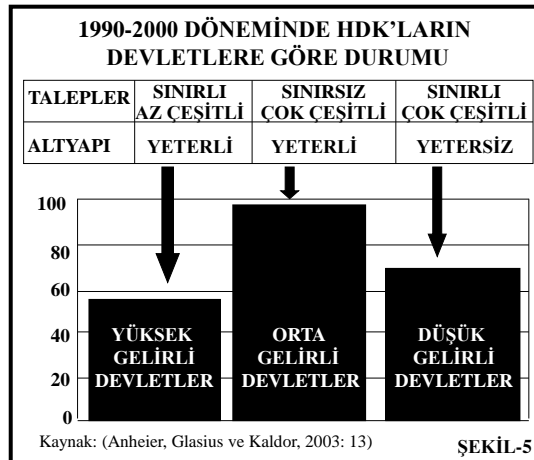
VARLIK

Ekonomik ve Sosyal Konsey'in kuruluş yıllarında, üçüncü dünya ülkelerinde yaşam standardını artırmaya ve kalkınmaya yönelik konulara yoğunlaşan HDK'lar çoğunlukta idi. Kalkınmaya yönelik projelerin önem kazandığı 1950-1960 döneminde, HDK'ların faaliyetleri çeşitlilik kazanarak, sığınmacı kamplarından yerleşim merkezlerine ve sağlık sektörüne kadar çeşitli alanlara yayılmıştır. Bu dönemde, üçüncü dünya hareketinin ve soğuk savaşın gerilimi, Kuzey ve Güney HDK'ları arasında iki büyük kırılmaya neden olmuştur. Ancak asıl büyük çöküntü, ekonomik sıkıntılar ve kötü yönetim nedeniyle Güney HDK'larında yaşanmıştır. Bu nedenle 1970'li yıllara gelindiğinde, Güney HDK'larının çoğunun, Kuzey'in etkisi altına girdiği görülmüştür. Bu dönemde gerçekleştirilen başlıca olumlu gelişme ise HDK'lar arasındaki yatay örgütlenmenin başlaması olmuştur.³¹

Küreselleşmenin etkisiyle, uluslararası ilişkilerde bir değerler dizini (*paradigma*) kaymasının yaşandığı 1990'lardan itibaren HDK'lar arasındaki yatay örgütlenmenin yaygınlaştığı, BM kuralları vasıtasıyla HDK standartlarının göreceli de olsa yükseldiği, BM'nin HDK'ların katkısıyla etkinliğini artırdığı, HDK'ların BM'den sağladığı destekle uluslararası bir güç odağı olmaya başladığı görülmüştür (Kurt, 1997: 10). Bu dönemde, BM nezdinde gerçekleştirilen uluslararası konferanslar HDK'ların gelişiminde tam bir katalizör etkisi yaratmıştır (Kurt, 1997: 16). Örneğin 1997 yılında Pekin'de yapılan BM Kadın Konferansına 40.000 HDK katılmıştır. Konferansa katılan HDK'lardan %38'ini BM'ye kayıtlı, %62'si ise kayıtlı olmayan HDK'lar oluşturmuştur.

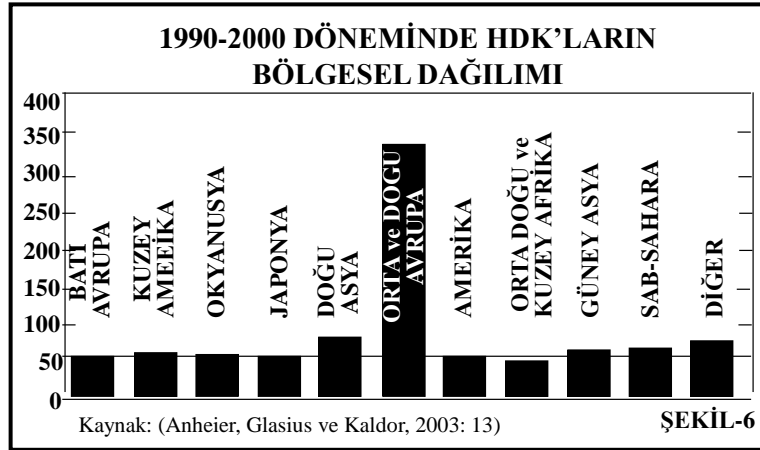
HDK'ların tarihsel gelişiminden çıkarılan sonuç, HDK'ların işlevsel gelişiminin, teker teker uluslararası aktörlerin taleplerinden çok, uluslararası ortama hâkim olan eğilimlerin bir sonucu olarak ortaya çıktığıdır. Bir başka ifadeyle, küreselleşmenin başta devletler olmak üzere, uluslararası aktörlerin konumlarında neden olduğu değişimin, HDK'ların gelişimini doğrudan etkilediğini söylemek mümkündür.

Özellikle son yirmi yılda uluslararası ortamda yaşanan gelişmelerin HDK resminin tamamına yansıdığı görülmektedir. Soğuk savaşın sona ermesiyle hız kazanan üçüncü küreselleşme evresinde,

VARLIK

HDK'ların, yarı-çevre konumundaki orta gelir düzeyindeki ekonomilerin küresel ekonomiye eklemlenmelerinde etkin bir vasıta olarak kullanıldıkları görülmektedir. Gerçekten de küreselleşmenin başlıca belirleyeni olduğu 1990-2000 döneminde, HDK faaliyetlerinin, orta gelir düzeyindeki ülkelerde yoğunlaştığı saptanmıştır (Bkz. Şekil-5) (Kaldor, Anheier ve Glasius, 2003: 13). Bu durumun, orta gelir seviyesindeki devletlerin, HDK'lara, yüksek gelir düzeyindeki devletlerden daha fazla ihtiyaç duymalarından ve düşük gelir düzeyindeki devletlerden farklı olarak, söz konusu kuruluşlarca sağlanacak hizmetleri karşılayabilecek yeterli ekonomik ve kültürel alt yapıya sahip olmalarından kaynaklandığı, karşı bir sav olarak ileri sürülebilirse de bu kuruluşların, soğuk savaş sonrasında, liberal ekonomiye geçiş yapan eski Varşova Paktı ülkelerinde yoğunlaşmaları, savımızı güçlendirmektedir (Bkz. Şekil-6).³²

Tablo-1 EKONOMİK VE SOSYAL KONSEYE KAYITLI HDK'LARIN BÖLGESEL DAĞILIMI (1996-2007)		
BÖLGELER	1996	2007
AVRUPA	%47	%37
KUZAY AMERİKA	%32	%29
ASYA	%9	%16

VARLIK

Son dönemde HDK'ların giderek daha fazla bir şekilde 'güvenlik ortamının şekillendirilmesi' vasıtası olarak kullanıldığı tezini

AFRİKA	%4	%11
LATİN AMERİKA	%7	%6
OKYANUSYA	%1	%1
KAYNAK: http://www.globalpolicy.org/ngos/tables-and-charts.html (19 Nisan 2011)		

doğrulayan bir diğer kanıt ise 1996 ve 2007 yılları itibariyle Ekonomik ve Sosyal Konseye kayıtlı HDK'ların mukayesesi sonucunda ortaya çıkmaktadır (Bkz. Tablo-1). Buna göre, coğrafi bölgeler esas alınarak Ekonomik ve Sosyal Konseye kayıtlı HDK'ların küresel HDK toplamına yüzde cinsinden oranında, Avrupa'da % 10'luk azalma meydana gelirken, Kuzey ve Latin Amerika ile Okyanusya'da HDK miktarı durağan seyretmiş, buna karşın küresel güç mücadelesinin yoğunlaştığı Asya ve Afrika'daki HDK sayısında % 7 oranında artış kaydedilmiştir.

HDK'ların işlevsel gelişimine ilişkin olarak farklı yaklaşımlar bulunmakla birlikte bunların çoğunlukla ortak özellikler taşıdığı görülmektedir. Bular arasında en kapsamlı tasnif John Clark'a ait olanıdır. Buna göre, HDK'ların işlevsel gelişimi altı evreyi takip etmiştir (Clark, 1990: 34-35): Birinci evre; Kızıl Haç, Kızılay, CARE (*Catholic Relief Services*) gibi insani acil müdahale ile sınırlı kuruluşların faaliyet gösterdiği safhadır. İkinci evre; IAHF (*International Aga Han Foundation*), BITG (*British Intermediate Technology Group*) gibi daha ziyade teknik sahada faaliyet gösteren kuruluşların yaygınlaştığı dönemi kapsamaktadır. Üçüncü evre, kamu hizmetlerini kapsayan ve Kuzey HDK'ların Güney kuruluşlarına destek sağladığı safhadır. Dördüncü evre, BRAL (*Bangladesh Rural Advancement Committee*) benzeri popüler kalkınma projelerinin uygulanmaya başlandığı safhadır. Beşinci evre, ülkesel kalkınma hamlelerini kapsayan ve popüler kalkınma projelerini destekleyen kuruluşlardan da yardım alan, daha geniş kapsamlı projelerin gerçekleştirilmeye çalışıldığı evredir. Altıncı evre; somut kalkınma projelerinin aksine, Af Örgütü (*Amnesty International-AI*) gibi hak ihlallerini gözlemleyen, Uluslararası Ceza Divanı (*International Criminal Court-ICC*) gibi hukukun tesisini ve Dünya Ekonomik Forumu (*World Economic Forum-WEF*) gibi küresel ekonominin tesisini amaçlayan düşünce ağırlıklı kuruluşların yaygınlaştığı safhadır.

David C. Korten'e göre, ulus-devletlerin bazı güçlerinden vazgeçmek zorunda kaldıkları son küreselleşme evresinde, sivil toplum olgusunun giderek güç ve boyut kazanması, HDK'ların yapılanmalarını ve gelişimini de etkilemiştir. Sivil toplum kuruluşlarının, 1970'lerde ekonomik kalkınma ve

VARLIK

araştırmaya yönelik konulara, 1980'lerde değer tabanlı konulara, 1990'larda değer tabanlı ve sosyal hizmet konularına, 2000'li yıllarda sosyal adalet, barışa ve daha geniş kapsamlı kurumsal ve politik alanlara yoğunlaşmalarının sonucu olarak HDK'lar da bu faaliyet alanlarına paralel bir gelişme kaydetmişlerdir (Korten, 1994: 2).

Oliver P. Richmond'un HDK'ların uluslararası güvenliğe katkılarını konu alan değerlendirmesine göre, bu kuruluşların gelişimi dört evrede gerçekleşmiştir (Richmond, 2001: 2-9). Buna göre, birinci evre HDK'ların, devletler tarafından gerçekleştirilecek çözümlere katkı sağladıkları, kısıtlı ve kısa vadeli çözümlerle yetindikleri, "çatışmayı önleme" (*Conflict Prevention*) çabalarıyla sınırlıdır. İkinci evre, özellikle 1950'lerden itibaren giderek güç kazanan HDK'ların etkinliklerini bir kademe ileriye taşıyarak, ateşkes ve harp esiri değişimi görüşmelerinde aktif görev aldıkları, "çatışma çözümlemesi" (*Conflict Resolution*) faaliyetlerine yöneliktir. Üçüncü evre, HDK'ların, toplumsal yapılanmayı şekillendirmeye yönelik demokrasi, insan hakları, hükümet yapılanmaları, çevre, sivil toplum vb. faaliyetlerin ön plana çıktığı "barışı inşa" (*Peace-building*) faaliyetlerine ilişkindir. Dördüncü evre, HDK'ların faaliyetlerini küresel ölçüğe taşıdıkları, yerli halkların ve azınlıkların hakları, uluslararası yargılama, savaş karşıtı hareketler, kara mayınlarının yasaklanması, hafif silah ticaretinin kontrol altına alınması vb. faaliyetleri kapsayan, "barış yapma" (*Peace-making*) gayretlerine yönelmiştir.

4.2. HDK'ların Sınıflandırılması

Kavramın sınıflandırılması ucu açık bir konudur (Dianne, 1996: 107-144). Tanımında olduğu üzere HDK'ların tasnifinde de sorunlar bulunmaktadır. Faaliyet alanlarındaki çeşitlilik nedeniyle HDK'ları tek bir ölçüt ile sınıflandırmak olanaklı değildir. HDK'ların coğrafi bölge, ölçek, faaliyet alanı, sağlanan destek, tarihsel gelişim, kapsam vb. pek çok ölçüt bakımından sınıflandırıldığı görülmektedir.

"Küresel gelişmişlik ölçütü" esas alınarak yapılan coğrafi tasnife göre, "Kuzey ve Güney" tanımlaması en yaygın olanıdır. HDK'ların sınıflandırılmasında, Kuzey ve Güney ayrımı coğrafi bir tasnifin ötesinde kavramsal bir anlam taşımaktadır. Kuzey, karar birimlerini etkileyen, uluslararası faaliyet gösteren, kaynakları yönlendiren ve elde bulunduran bir yapı arz ederken Güney, mahalli olarak faaliyet gösteren kısıtlı ve

VARLIK

bağımlı bir yapıya sahiptir (Kaldor, 2003: 5-27). Daha eski geçmişleri olan Kuzey HDK'larının başlangıçta misyonerlik, acil insani yardım faaliyetlerine daha sonraları ise alt yapıdan çevre korumaya, temel haklardan azınlık haklarına, eğitimden kültüre kadar çok çeşitli alanlarda yaygınlaştıkları, buna karşın daha yakın zamanlarda kurulan ve çoğunluğunu Asya ve Afrika kökenli kuruluşların oluşturduğu Güney HDK'larının ise genellikle kalkınmaya yönelik amaçlar etrafında yapılandıkları görülmektedir. Son dönemde, Güney HDK'ları hem sayı hem de faaliyet alanları bakımından artış gösterme eğilimindedirler.

Hizmet alanı ölçeği bakımından Kemal Başlar (2005: 38), HDK'ları "Yerel", "Ulusal", "Bölgesel" ve "Uluslararası" olmak üzere dört ana başlık altında sınıflandırmıştır.

James A. Paul'un (2000: 3) uygulanan politikalar esas alınarak ölçek bakımından yaptığı tasnife göre HDK'lar, "Mikro Politikali", "Makro Politikali" ve "Değer ve Hak Savunan" kuruluşlar şeklinde sınıflandırılmıştır.

William F. Fisher'in (1997: 439-464) ölçek bakımından yaptığı tasnife göre HDK'lar, mahalli veya ülke çapında kurulmuş olan, buldukları toplumdaki kalkınmayı destekleyen, genel konularda veya kadın hakları gibi özel alanlarda faaliyet gösteren "Esas Kuruluşlar/Halk Kuruluşları" (*Grass-Roots Organizations-GROs/Peoples Organizations-POs*), genellikle uluslararası nitelikli ve kaynak sağlayan "Esas Kuruluşları Destekleyen Kuruluşlar" (*Grass-Roots Support Organizations-GRSOs*) ve "Uluslararası Hükümet Dışı Kuruluşlar" (*International Non-Governmental Organizations-INGOs*) olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Fisher'in tasnifi sivil toplum kavramını HDK'lardan ayırmayan yaklaşımın HDK'ları tanımlamada karşılaştıkları güçlüğü ilave olarak bu kuruluşları tasnif etmede de ne denli yetersiz kaldığını ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir.

Yves Beigbeder (1991: 83), faaliyet alanları bakımından HDK'ları, geleneksel nitelikli, sağlık, sığınmacılara yardım, aşı programları gibi, "Hizmet Sağlayan"; ihtiyaçları karşılamaya yönelik olarak kalkınmayı destekleyen, uygun teknoloji ve yöntemler sağlayan, "Geliştirici"; siyasi ve dini konular da dâhil olmak üzere, ziraat reformu, sağlık ve eğitim faaliyetleri gibi belirli esasların yerleştirilmesine yönelik "Bir Davayı Savunan" örgütler olmak üzere üç kategoride sınıflandırmıştır. Aynı ölçütü esas alan David Korten'in (1990:313-315) tasnifine göre ise HDK'lar; "Acil

VARLIK

Yardım ve Bekaya Yönelik HDK'lar", "Küçük Ölçekli HDK'lar" ve "Sürekli Kalkınmaya Yönelik HDK'lar" olmak üzere üç kategoride tasnif edilmiştir. Dünya Bankasının (1989 tarih ve 14.70 sayılı Direktif) tasnifi de faaliyet alanlarını esas almaktadır. Buna göre HDK'lar; "Operasyonel HDK'lar" ve "Değer ve Hak Savunan (*advocacy*) HDK'lar" olarak sınıflandırılmıştır.

HDK'lar, sağladıkları yardım ve destek bakımından, "Devlet Destekli HDK" (*Governmental NGO-GONGO*) ve (Government Run/Inspired NGO-GRINGO), "Yarı Özerk HDK" (*Quasi NGOs-QUANGO*) (Steinberg , 2001: 9), "İş Çevresi Destekli HDK" (*Business Initiated/Inspired NGO-BINGO*) ve "Kaynak Yöneten HDK" (*Donor-Organized NGO-DONGO*) olarak isimlendirilmektedir.

5. HDK'LARIN GÜCÜ VE PROBLEM SAHALARI

5.1. HDK'ların Gücü

HDK'ların, devlet ve ekonomik alan dışında 'Üçüncü Sektör' olarak adlandırılması, bunların sahip oldukları 'yumuşak' ve ekonomik güçten kaynaklanmaktadır.³³

HDK'ların yumuşak gücü; cazibe merkezi oluşturma ve gündemi belirleyebilme yeteneklerinden gelmektedir.

HDK'ların cazibe merkezi oluşturma yeteneği, öncelikle, bu kuruluşların toplumda saygınlık uyandıran değer ve amaçları gerçekleştirmeye çalışan, kâr amacı gütmeyen, gönüllü kuruluşlar olmalarının sağladığı meşruiyetten doğmaktadır. Genel olarak, BM, AB gibi uluslararası kuruluşlar, HDK'lara hem meşruiyet hem de güç kazandırmaktadırlar.³⁴ Özel olarak, Sığınmacılar Yüksek Komiserliği (*UNHCR*), BM Çocuk Fonu (*UNICEF*), BM Kalkınma Programı gibi BM'ye bağlı uzmanlık kuruluşlarının şemsiyesi altında çalışan HDK'lar bu kuruluşların sahip olduğu saygınlık vasıtasıyla da güçlerini artırmaktadırlar. Ayrıca, HDK'ların istihdam sağladığı, hizmet ve eğitim verdiği kitlelerin desteği, bu kuruluşlara olan ilgi ve hayranlığı artırmaktadır.

HDK'ların yumuşak gücünün ikinci kaynağı olan gündemi belirleyebilme imkân ve kabiliyeti, bu kuruluşların mesajlarıyla örtüşen eylemleri nedeniyle kamuoyunun dikkatini kolaylıkla çekebilmelerinden, bilgi çağının bahşettiği iletişim ağlarını kullanarak lobi oluşturabilme, diğer

VARLIK

HDK'ları harekete geçirebilme, HDK koalisyonları kurabilme ve STK'larla yatay örgütlenebilme yeteneklerinden kaynaklanmaktadır.³⁵

Son küreselleşme sürecinin etkisiyle başta BM olmak üzere uluslararası kuruluşların düzenledikleri bölgesel ve küresel konferanslar 'sosyal forum patlaması' halini almış, HDK'lar arası irtibatı ve dayanışmayı küresel ölçüğe taşımıştır.³⁶ Uluslararası veya bölgesel bir sorunun çözümlenmesinde, HDK'lar arası haberleşme, dayanışma ve toplantı düzenleyebilme yeteneğini tanımlayan, "Küresel Koza/Örümcek Ağı" yöntemiyle, HDK'lar dünya gündemini belirleyebilme yeteneğine ulaşmışlardır.

HDK'lar; 1985'te UNESCO'dan ayrılan İngiltere'nin 1997'de örgüte geri dönmesi (Dutt, 1999:207-228), 1997 Ottova Kara Mayınlarının Yasaklanması Sözleşmesi (Short, 2011: 481-500), Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun yeniden yapılandırılması (Woods, 2005: 112), 2002'de Uluslararası Ceza Divanı'nın kurulması (Human Rights First, 2004 ve Çakmak, 2006: 125-153), insan hakları konusunda hukukî norm yaratma çalışmalarında (Çakmak, 2004: 100-122) ve benzeri örnekler olduğu üzere, sahip oldukları yumuşak güç vasıtasıyla, devletleri, uluslararası kuruluşları ve çok uluslu şirketleri yönlendirerek bunlara karşı bir güç odağı oluşturabilmektedir. Diğer taraftan HDK'ların başta devletler olmak üzere uluslararası aktörler ile örtüşen çıkarları karşılıklı bir "kazan kazan" düzeneği (sıfır toplamı olmayan oyun) yaratmaktadır. Bu durum HDK'ların, yumuşak güçlerini ekonomik güce dönüştürebilmelerine olanak sağlamaktadır.

HDK'lar ile uluslararası ortamın diğer aktörleri arasındaki karşılıklı etkileşim ve bağımlılık, daha çok bu kuruluşların uluslararası aktörlere sağladıkları etkinlik ve yumuşak güce karşın ekonomik kazanım sağlamaları şeklinde cereyan etmektedir. HDK'ların politik bir güç merkezi olarak belirmesi bu örgütlerin giderek artan ekonomik gücünün hem sebebi hem de sonucu olarak değerlendirilebilir.

Küresel ölçekte HDK'ların sahip olduğu ekonomik gücü ortaya koyan bir çalışma bulunmamaktadır. Bu konuda yapılan münferit araştırmalar HDK'ların sahip oldukları ekonomik güç bakımından yeterli bilgi vermektedir. Örneğin, 1 Ocak 2000 itibariyle 13 milyar dolar mal varlığına sahip olan Ford Vakfı'nın (NGO Monitor, 2012), 2010 yılı raporuna göre

VARLIK

dünyanın on farklı bölgesinde icra ettiği yatırım programlarının bedeli 525.936.677 dolardır (Ford Vakfı, 2010: 40). USAID'in (2012: 27) 2010 yılı yabancı yatırımları 1,22 milyar dolardır. CARE (ABD)'nin (2011: 2) 2011 mali yılı itibariyle varlıklarının toplamı 537,043,762 dolardır. Lester M. Salamon ve Helmut K. Anheier (2000: 6) tarafından gerçekleştirilen ve 2000 yılında yayımlanan "Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşların Yönetimi: Yeni bir yaklaşım" adlı araştırmada, 1990'ların sonunda, 35 ülkede yapılan bir araştırmada HDK'ların 1,3 trilyon dolarlık bir hacme sahip olduğu, bu miktarın inceleme yapılan ülkelerin toplam GSMH'lerinin %5,1'ine, dünyanın 8'inci büyük ekonomisine karşılık geldiği, 39,5 milyon insanı istihdam ettiği ve 190 milyon insanın ise gönüllü olarak bu kuruluşlarda çalıştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Geleneksel ekonomik kaynakları bağışlar ve üye aidatları olan HDK'ların günümüzde gelirlerinin büyük çoğunluğunu, hükûmetlerden, uluslararası kuruluşlardan ve çok uluslu şirketlerden doğrudan veya "*Donör*" (Bağışta bulunan) HDK'lar ve özel vakıflar vasıtasıyla sağladıkları görülmektedir.³⁷

Dünya ekonomisinin üçte birini oluşturan çok uluslu şirketler ile devletler, kendi başlarına başaramayacakları faaliyetleri ve halka yönelik projelerinin çoğunu HDK'lar vasıtasıyla gerçekleştirmektedirler. Uluslararası kuruluşların yatırımlarında, HDK'lar eliyle gerçekleştirilenlerin ağırlıklı payı giderek artmaktadır.³⁸ Bunun aksini savunan görüşler çoğunlukla Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü örneğine istinat etmektedir.³⁹ Bu durum, HDK'lara sağlanan ekonomik desteğin ne denli vazgeçilmez boyutta olduğunun kanıtıdır aslında. Çünkü Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü kanalından HDK'lara sağlanan yardımlarda kaydedilen düşüş, aslında devletlerin, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü vasıtasıyla yapılan girişimlerden çok doğrudan HDK'larla çalışmayı tercih etmelerinden kaynaklanmaktadır.⁴⁰ Devletlerin 2000'li yılların başından itibaren HDK'lar eliyle olan faaliyetlerinde kısıntıya gittiklerini ortaya koyan bazı çalışmalar (Agg, 2006) ise üç dört örnek ile sınırlı kalmaları ve gerçekleşen kısıntıda, son küresel ekonomik krizin etkisinin yeterince irdelenmemiş olması nedeniyle anlamlı sonuçlar ifade etmemektedir.

Özetle devletlerin, uluslararası kuruluşların ve çok uluslu şirketlerin HDK'ların gücünün dış kaynaklı unsurlarını, STK'lar ile HDK'lar arası ağ ve dayanışmanın ise bu gücün içsel dinamiklerini oluşturduğunu söyleyebiliriz.

VARLIK

Bu noktada, şüphesiz HDK'ların potansiyel nitelikli gücünün kinetik/aktif hale dönüştürülmesi vasıtalarının en az bu güç kadar önemli olduğunu belirtmek gerekir.

HDK'lar, devletlerin ve çok uluslu şirketlerin ancak bir veya ikisini gerçekleştirebildikleri; "icracı", "teşvikçi", "hızlandırıcı" ve "ortak olarak birlikte yapıcı" rollerin tamamını aynı anda yerine getirebilme yeteneğine sahiptirler (Agg, 2006: 334). HDK'lar, kolaylıkla dış destek alabilmeleri nedeniyle devletlere nazaran; bürokrasiye bağlı olmadan çalışabilmeleri nedeniyle devletlere ve uluslararası kuruluşlara nazaran; kâr endişesinden uzak olmaları nedeniyle şirketlere nazaran durum üstünlüğüne sahiptirler. Ayrıca HDK'lar, verimliliği ön planda tutmaları; maliyet-etkin olmaları; yaratıcı olmaları; şartlara uyum sağlayabilmeleri; uzun süre görev yapabilmeleri; kalkınma ve yardım faaliyetlerindeki birikimleri ve faaliyet alanlarındaki uzmanlık seviyeleri nedeniyle devletlere, çok uluslu şirketlere ve uluslararası kuruluşlara nazaran daha etkin kuruluşlardır.

Dünya Bankası, 28 Ağustos 1998 gün ve GP 14.70 sayılı belgesinde, HDK'ların gücüne ilişkin olarak bu kuruluşların sahip oldukları; güçlü halk desteğine, kalkınmaya yönelik alan çalışmalarındaki uzmanlıklarına, yenilikçilik ve uyum sağlayabilme yeteneklerine, süreç yaklaşımı uygulayabilme becerilerine, katılımcı yöntem ve yaklaşımlarına, uzun erimli ve kesintisiz çalışma yeteneklerine ve maliyet-etkin olmalarına dikkat çekmektedir(Clark, 1991'den aktaran, Dünya Bankası, 1998).

Buraya kadar olan bölümde özetle değinilen HDK imkân ve kabiliyetleri onların uluslararası aktörlere etki edebilme kapasitelerinin dolaylı etkenlerini oluşturmaktadır. Bu kuruluşların başta devletler olmak üzere uluslararası ortamın aktörlerine doğrudan etki edebilme kapasitesinin bileşenlerini ise: 1) Rejim/norm oluşturmada ve uygulamada danışmanlık yapmak 2) Lobicilik 3) Uluslararası aktörlerin faaliyetlerini takip etmek 4) Uluslararası programların uygulanmasına katılmak 5) Karar verme süreçlerine katılmak üzere beş kategoride tasnif etmek mümkündür (Karns ve Mingst, 2004: 230).

Sonuç olarak, HDK'ların, sahip oldukları gücü doğrudan ve dolaylı vasıtalarla harekete geçirmek suretiyle uluslararası ortamın aktörlerini etkileyebilecek bir kapasiteye sahip olduklarını söyleyebiliriz. Bu söylem makalenin temel savının ikinci kısmını oluşturan "HDK'ların küresel

VARLIK

eğilimleri belirleyen aktörleri etkileyebilme gücüne nasıl sahip olduğu?" sorusunun yanıtını oluşturmaktadır.

5.2 HDK'ların Problem Sahaları

HDK'lara yönelik eleştiriler bu kuruluşların meşruiyetleri ve etkinlikleri olmak üzere başlıca iki alanda yoğunlaşmaktadır.

HDK'ların meşruiyetleri hakkındaki kuşkular, bu kuruluşların; çoğunlukla demokratik bir yapılanmaya sahip olmadıkları, şeffaf olmadıkları, hizmet verdikleri topluma karşı sorumlu olmadıkları (Steinberg, 2001: 6) ve (Kovach, Neligan ve Bural, 2003: 19)⁴¹ bunlara parasal destek sağlayan devletlerin ve örgütlerin etkisi altında kaldıkları, sahip oldukları tarafsızlık zırhından yararlanılarak istihbarat faaliyetlerinde buldukları, halk arasında dinî, ideolojik,⁴² etnik ayrımcılık yaptıkları ve amaçlarına ulaşabilmek için toplumu şiddete varan eylemlere sürükledikleri yönündeki eleştirilerden kaynaklanmaktadır.

HDK'ların etkin olmadıkları hakkındaki kuşkular,⁴³ bu kuruluşların, kısa vadeli çözümleri önemsemeleri nedeniyle geçici oldukları ve kalıcı kazanımlar yaratamamaları, projeleri kısa sürede tamamlamak güdüsüyle düşük kaliteli işler yaptıkları, faaliyet gösterdikleri bölgelerde yerel halktan çalışanlara ödedikleri düşük ücretler ve zorunlu bazı küçük mahalli alımlar dışında, ödeneklerin büyük bir kısmını kendi ülkelerine aktardıkları, HDK'larda çalışanların kendi refah ve emniyetlerini gözeterek halka inemedikleri ve göstermelik projelerle kaynak sağlayan kuruluşları ve yerel otoriteleri kandırdıkları, kendi ülkelerinde mesleki yeterlilikleri kabul görmeyen insanların HDK'larda kolaylıkla iş bulmaları nedeniyle kalitesiz iş ürettikleri yönündeki eleştirilerden kaynaklanmaktadır.

Özellikle ulusal ve mahalli ölçekli HDK'lara yönelik eleştiriler ise bu kuruluşların parasal ve yönetsel tecrübeleri ile kurumsal kapasitelerinin kısıtlı olması, taahhütleri ile yaptıkları iş arasında farklılıklar olması, kendi kendilerine yeterlilik kabiliyetinin zayıf olması, uluslararası iletişim ve koordinasyonda zafiyet yaşamaları, sadece küçük ölçekli projelerle sınırlı olmaları, büyük ölçekli, geniş bütçeli ve uzmanlık gerektiren konularda kısıtlı uzmanlık seviyesi nedeniyle sınırlı olmaları konularında yoğunlaşmaktadır (Clark, 1991'den aktaran, Dünya Bankası).

VARLIK

Bu iki temel sorunsala ilave olarak, Kuzey HDK'larının sahip oldukları ekonomik güç nedeniyle Güney HDK'larını baskı ve kontrol altında tutmaya çalıştıkları, Güneyin tecrübelerini yok sayan bu tutumun HDK'lar arasında gerginlik yarattığı ifade edilmektedir (Beigbeder, 1991: 91). Ayrıca, soğuk savaş döneminde yaşanan örneklerinde sıklıkla görüldüğü üzere, HDK'lar, devletler arasındaki gerilimlere karşı hassastır. Özellikle Afrika ve bazı Asya ülkelerinde, Kuzey HDK'larının emperyalistlerin vasıtası olduğu yönündeki yaygın inanış ve propagandanın sonucunda, bu ülkelerde faaliyet gösteren HDK'ların güvenlik, güvenilirlik ve etkinlikleri tehditlere maruz kalmaktadır (Liveernash, 1992: 14).

6. SONUÇ

HDK olgusunun Uluslararası İlişkiler Disiplini içerisindeki yerini ortaya koymak maksadıyla hazırlanan makale, HDK'ların konumlanması; gelişimi ve sınıflandırılması; gücü ve problem sahaları olmak üzere üç ana başlıktan oluşmaktadır.

Makalenin temel savı, küresel eğilimlerin bir ürünü olarak ortaya çıkan HDK olgusunun, bu eğilimleri belirleyen aktörlerin bir vasıtası olduğu kadar onları etkileyebilme gücüne de sahip olduğudur.

HDK'ların bütüncül bir yapıda ele alındığı incelemede, sürecin işleyişini açıklamaktaki başarısı nedeniyle Temel Sistem Kuramı esas alınmıştır. Bu çerçevede geliştirilen modele göre; HDK sisteminin çevresini, uluslararası aktörler ve uluslararası ortam oluşturmaktadır. Sistemin yapı ve sürecini, HDK'lar topluluğu, bunlara hukuki şahsiyet kazandıran iç ve uluslararası hukuk kuralları, HDK'lara ilişkin bilgi alt yapıları, veri tabanları, iletişim ağları, konfederasyonlar ve uluslararası konferanslar oluşturmaktadır. Sistemin hâsılası, siyasi ve ekonomik güç ve etkinliktir. Sistemin geri besleme düzeneği ise HDK'ların "işvereni" ve "müşterisi" konumundaki aktörlerin talep ve çıkarlarını karşılayabilme yeteneğidir.

1900'lü yılların başından itibaren uluslararası örgütlenmiş bir yapı kazanmaya başlayan HDK'ların tanım sorunu bu kuruluşlar hakkındaki algıda da güçlükler yaratmaktadır. Bununla birlikte HDK'ları, herhangi bir hükûmetin kontrolü altında olmayan, ulusal, siyasi, etnik, dini grup ve ideolojiye hizmet etmeyen, kâr amacı gütmeyen, şiddet ve cürüm içeren yöntemlere başvurmayan, BM Antlaşmasının ruhuna, amaç ve ilkelerine

VARLIK

uygun olarak faaliyet gösteren, konumları iç hukuk tarafından düzenlenen gönüllü özel kuruluşlar olarak tanımlamak mümkündür.

HDK kavramının uluslararası hukuki şahsiyeti; 1) Pozitif uluslararası hukuk anlayışı 2) Uluslararası hukukun maddi kaynağı 3) Uluslararası hukukun şekli unsurlarından olan, yapılageliş (teamül) ilkesi 4) Uluslararası hukukun biçimsel asli kaynaklarından andlaşmalar olmak üzere dört kaynaktan doğmaktadır. HDK'lar, insanlığın genel çıkarlarını ve ortak değerlerini konu alan faaliyetleri nedeniyle pozitif hukuk bakımından, evrensel nitelikli ahlakî ve sosyal bir realite olma iddiaları nedeniyle hukukun maddi ögesi bakımından, tarihsel süreç içerisinde devamlılık ve tutarlılık göstermiş olmaları nedeniyle yapılageliş ilkesi bakımından, devletler ve uluslararası kuruluşlarla yapmış oldukları akitler nedeniyle uluslararası hukukun biçimsel asli kaynakları bakımından uluslararası şahsiyeti haizdirler.

HDK kavramı sivil toplum olgusu içerisinde yer almakla birlikte genel özellikleri itibariyle ayrı bir bağlam oluşturmaktadır. HDK kavramını sivil toplumun diğer unsurlarından ayırt edemeyen yaklaşımlar yukarıda da belirtildiği üzere "algıda bulanıklığa" neden olmaktadır. Başlangıçta STK'larla birlikte ortaya çıkan HDK'ların süreç içerisinde bu kuruluşlardan ayrılmamakla birlikte bariz bir şekilde ayrıştıkları ise aşikârdır. Sivil toplum olgusu, çıkar ve baskı grupları olmak üzere başlıca iki unsurdan oluşmaktadır. HDK'lar, "kar amacı gütmeyen kuruluşlar" olarak da tanımlanan baskı grupları arasında yer almaktadır.

HDK'ların BM nezdindeki konumu, bu kuruluşların diğer uluslararası kuruluşlarla olan ilişkilerinin de çerçevesini belirlemesi nedeniyle özel önemi haizdir. BM Andlaşması'nın 70'inci ve 71'inci maddeleri ile Ekonomik ve Sosyal Konsey'in 1996/31 sayılı kararı HDK'ların uluslararası statüsünü düzenlemektedir. Buna göre, HDK'ların BM sistemindeki konumları, devlet tarafından düzenlenmiş haklarıyla, BM tarafından kademelendirilmiş katılım yetkileri⁴⁴ ve Ekonomik ve Sosyal Konsey nezdinde sadece danışmayı kapsayan faaliyetlerle sınırlandırılmıştır. HDK'ların Ekonomik ve Sosyal Konsey ile olan ilişkilerini düzenlemek üzere HDK Komitesi ihdas edilmiştir.

Küresel ve bölgesel ölçekli uluslararası kuruluşların HDK'lar ile değişen seviyelerde irtibatı bulunmakta olup, bu ilişkilerin giderek

VARLIK

yoğunlaştığı görülmektedir. Bu kapsamda, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, Dünya Ticaret Örgütü, Avrupa Konseyi ve AB'nin HDK'lara ilişkin düzenlemeleri dikkat çekmektedir.

HDK olgusunun doğuşuna ilişkin farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Ancak, HDK kavramının var olabilmesi için sivil toplum olgusunun var olması gerekmektedir. Sivil toplum olgunun var oluşu ise ancak devlet kavramının var olmasından sonra gerçekleşebileceğinden, çağdaş HDK kavramının modern çağlarda devletin ortaya çıkmasıyla başlatılması en doğru yaklaşımdır. HDK olgusu, tarihsel süreç içerisinde sivil toplum kavramından ayrılmamış ancak ayrılmış, kendi yapılanmasını oluşturmuş, giderek daha fazla bir şekilde çeşitlilik ve derinlik kazanmıştır. Başlangıçta temel yaşamsal ihtiyaçların karşılanmasına yönelik operasyonel faaliyetlerle kısıtlı olan HDK'ların süreç içerisinde orta ve büyük ölçekli kalkınma projelerine, küresel sorunların çözümüne ve uluslararası hukuku düzenleyen değer tabanlı faaliyetlere kadar çok çeşitli alanlara yayıldığı görülmüştür. Bu eğilimin doğal bir sonucu olarak BM'ye kayıtlı HDK sayısında da esaslı değişiklikler meydana gelmiştir. 2010 yılı itibariyle BM'ye kayıtlı 2911 HDK bulunmakta olup, BM'ye kayıtlı olmayan HDK'ların miktarı birkaç milyonla ifade edilmektedir. 1997 yılında Pekin'de yapılan ve 40.000 HDK'nın katıldığı BM Kadın Konferansına iştirak eden HDK'ların %62'sinin BM'ye kayıtlı olmayan HDK'lardan oluşması genel yapı hakkında fikir vermesi bakımından dikkat çekicidir.

İşlevleri itibariyle yapılan incelemede, HDK'ların küresel başat eğilimlerin niteliğine paralel gelişim gösterdikleri tespit edilmiştir. Bu kapsamda HDK'lar, soğuk savaş döneminde üçüncü dünya hareketinin yaratmış olduğu gerilim nedeniyle "Kuzey" ve "Güney" olmak üzere bir kırılma yaşamıştır. Bunu geliştirmekte olan ülkelerde yaygınlık kazanan ekonomik sorunların neden olduğu çöküntü takip etmiştir. Soğuk savaş sonrasında HDK'lar, eski Varşova Paktı üyelerinin ve Sovyet Cumhuriyetlerinin liberal ekonomiye geçiş sürecinde yoğun olarak faaliyet göstermişlerdir. Son dönemde ise küresel güç çekişmesinin yoğun olarak yaşandığı Asya ve Afrika'da faaliyet gösteren HDK'ların miktarında belirgin bir artış kaydedilmiştir. Bu gelişmeler makalenin temel tezinin birinci kısmını oluşturan, "HDK'ların küresel eğilimlerin bir vasıtası olarak kullanıldıkları" savını teyit etmektedir.

VARLIK

HDK'ların coğrafi bölge, ölçek, faaliyet alanı, sağlanan destek, tarihsel gelişim, kapsam vb. pek çok ölçüt bakımından sınıflandırıldığı görülmektedir. "Küresel gelişmişlik ölçütü" esas alınarak yapılan coğrafi tasnife göre HDK'lar, "Kuzey ve Güney" olmak üzere iki kategoride tasnif edilmektedir. HDK'ları ölçek bakımından tasnif eden muhtelif yaklaşımlardan; Kemal Başlar'ın (2005: 38)⁴⁵, James A. Paul'un (2000: 3)⁴⁶ ve William F. Fisher'in (1997: 439-464),⁴⁷; faaliyet alanları bakımından Yves Beigbeder'in (1991: 83),⁴⁸ David Korten'in (1990: 313-315)⁴⁹ ve Dünya Bankası'nın (1998)⁵⁰ tasnifleri en fazla dikkat çekenlerdir. HDK'ların tasnifine ilişkin yaygın olarak kullanılan ölçütlerden biri de bu kuruluşların sağladıkları yardım ve destek bakımından yapılan sınıflandırmadır.⁵¹

HDK'ların gücünün kaynakları, "yumuşak" ve ekonomik güçtür. Yumuşak güç, HDK'ların cazibe merkezi oluşturmalarını ve gündem belirleyebilmelerini olanaklı kılmaktadır.

Cazibe merkezi oluşturma yeteneği, bu kuruluşların çıkar gruplarından farklı olarak, kar amacı gütmemelerinden, gönüllülük esasına göre faaliyet göstermelerinden ve BM'nin amaç ve ilkelerine hizmet etmelerinden kaynaklanmaktadır. HDK'ların gündem belirleyebilme yetenekleri sahip oldukları kamuoyu desteğinden, iletişim imkânlarından faydalanabilme becerilerinden ve gerek birbirleri arasında gerekse sivil toplumun diğer unsurları ile tesis ettikleri dayanışmadan kaynaklanmaktadır.

HDK'ların ekonomik güçlerinin sınırları bilinmemekle birlikte, bu konuda yapılan bölgesel ve münferit araştırmalar küresel ölçekte faaliyet gösteren HDK'ların küçük ölçekli devletlerden daha fazla mal varlığına sahip olduklarını, büyük bir istihdam alanı ve yatırım imkânı sağladıklarını ortaya koymaktadır.

HDK'lar uluslararası ortamın diğer aktörlerinin sadece bir kısmına sahip olabildikleri; icracılık, yatırımcılık, yenilikçilik vb. özellikleri bünyesinde barındırabilmeleri nedeniyle bu aktörlere karşı yarışmacı bir rekabet sağlayabilmektedirler. HDK'ların bu özellikleri makalenin temel tezinin ikinci kısmını oluşturan, "HDK'ların küresel eğilimleri belirleyen aktörleri etkileyebilme gücüne sahip oldukları" savını teyit etmektedir.

HDK'ların başlıca sorunsalı meşruiyet ve etkinlik konularında yoğunlaşmaktadır. HDK'ların meşruiyetlerine yönelik eleştiriler,

VARLIK

demokratiklik, şeffaflık, sorumluluk, tarafsızlık konularında yoğunlaşmaktadır. HDK'ların etkinliklerine yönelik eleştirileri ise bu kuruluşların, kalıcı projeler üretmedikleri, düşük kaliteli işler yaptıkları, yerel halka yeterince gelir sağlamadıkları, düşük kaliteli personel çalıştırdıkları, kurumsal kapasitelerinin kısıtlı olması, taahhütlerini çoğu zaman yerine getiremedikleri, iş birliği ve koordinasyona açık olmadıkları ana başlıklarında özetlemek mümkündür. Ayrıca HDK'lara yönelik önyargılar bu kuruluşlara olan güveni olduğu kadar bunların etkinliklerini de tehdit etmektedir.

NOTLAR

¹ Sistem yaklaşımının kökeni 1940'lara dayanmaktadır. Genel Sistem Kuramı ilk kez, biyomedikal kökenli ve çeşitli bilim dallarında uzmanlık çalışmaları yapmış olan Ludwig von Bertalanffy (1901-1972) tarafından ileri sürülmüştür.

² Uluslararası aktör terimi ile uluslararası hukukî kişiliğe sahip olan devletler ve uluslararası örgütler ile uluslararası hukuka ve ilişkilere konu olan devlet niteliği kazanmamış insan toplulukları, sivil toplum kuruluşları, ticari şirketler vb. gerçek ve tüzel kişiler kast edilmiştir. Ayrıca bkz. Arıboğan (2001: 20).

³ Makalede "çok uluslu şirketler" olarak çevrilen ifade adı geçen kaynakta "ulus ötesi şirketler" (*Transnational Companies-TNCs*) olarak ifade edilmiştir.

⁴ Uluslararası rejim; belirli bir mesele veya alan üzerindeki aktör beklentilerini kapsayan ilkeler, normlar, kurallar ve karar verme usulleri dizinidir (Krasner, 1983: 1'den aktaran, Rittberger, 1993: s.xii).

⁵ - Kızıl Haç teşkilatına 1990'da 1949 Cenevre Sözleşmelerinden kaynaklanan görevlerinden dolayı gözlemci statüsü verilmesi, Kızıl Haç ve Kızıl Ay teşkilatlarına 1994'te insancıl hukuk alanındaki görevleri kapsamında gözlemcilik statüsü verilmesi,

- Bolivya, Ekvator, Kosta Rika, Filipinler, Madagaskar, Zambia gibi üçüncü dünya ülkelerinde, yabancı bankalara olan devlet borçların ilgili bankalarca HDK'lara daha düşük karşılıklarla devredilmesi, alacak hakkını devralan HDK'ların bu ülkelerden borçlarına karşılık çevre projelerine katılımlarını sağlayan anlaşmalar (*debt-for-natura swaps*) yapması,

- Dünya Yaban Hayatı Fonu isimli HDK'nın Karalian Ormanlarındaki ağaç kesimini önlemek için Finlandiya hükûmeti ile mutabakat muhtırası imzalaması gibi (Başlar, 2005: 148, 149, 207, 208).

⁶ Kemal Başlar (2005: 206-236) HDK'ların uluslararası şahsiyetlerini şu ölçütlere göre sınımlamıştır: 1) Andlaşma yapma ehliyetine sahip olmaları 2) Yargısal ve yarı-yargısal süreçlere katılmaları 3) Dokunulmazlık ve ayrıcalık sahibi olmaları 4) Sorumluluk sahibi olmaları nedenleriyle uluslararası şahsiyete sahiptirler.

⁷ Sivil toplum kavramı hakkında Türkçede genel kabul gören ve oturmuş bir sistematik olmadığı gibi bu konuda yeterli bir terminoloji de gelişmemiştir. Bu nedenle bu alt başlıkta kavramların İngilizcelerine de yer verilmiştir.

⁸ M.Kaldor (2003: 5-27), sivil toplum kuruluşlarını; "Sosyal Hareketler", "HDK'lar", "Sosyal Kuruluşlar", "Ulusal ve Dini Gruplar" olmak üzere dört bölümde tanımlamıştır.

⁹ Bu tasnife göre, Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlar; 1) Kültür ve eğlence 2) Eğitim ve araştırma 3) Sağlık 4) Sosyal hizmetler 5) Çevre 6) Kalkınma ve barınma 7) Hukuk, hak, değer savunan ve politika geliştiren 8) Kamu yararına çalışan, uzlaştırıcı ve gönüllülüğü destekleyen 9) Uluslararası 10) Dini 11) İş ve meslek 12) Diğer kuruluşlar olmak üzere 12 kategoride sınıflandırılmaktadır (Lester, Sokolowski ve List, 2003: 10).

VARLIK

¹⁰ Bu tasnife göre sivil toplum faaliyetleri şu başlıklar altında toplanmıştır: 1) Eşit ve sürdürülebilir gelişim için küresel kadın hareketleri 2) Sürdürülebilir gelişim için çocuk ve gençlik hareketleri 3) Yerli halkların ve toplumların gücünü artırmaya yönelik hareketler 4) Hükümet dışı örgütlerin rolünü kuvvetlendirmek 5) Gündem 21'i destekleyen mahalli otorite faaliyetleri 6) İşçilerin ve sendikaların rolünü kuvvetlendirmek 7) İşveren ve endüstri kuruluşlarının rolünü kuvvetlendirmek 8) Teknolojik ve bilimsel kuruluşların faaliyetleri 9) Çiftçilerin rolünü güçlendirmeye yönelik faaliyetler (Willetts, 2002: 13).

¹¹ EESC (European Economic and Social Committee) (SC/023, 2006: 14-16), STK'ları, içinde HDK'ların da bulunduğu 20 farklı kategoride sınıflandırmaktadır.

¹² BM Anlaşmasında HDK'lara dayanak oluşturma genel hususlar özetle şöyledir:

Giriş Bölümü: *Biz Birleşmiş Milletler halkları: tüm halkların ekonomik ve sosyal bakımdan ilerlemesini kolaylaştırmak için uluslararası kurumlardan yararlanmaya, istekli olarak, bu amaçları gerçekleştirmek için çaba harcamaya karar verdik. ...*" <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/bmsarti.html> (10 Haziran 2012).

Md. 1/3: Ekonomik, sosyal, kültürel ve insancıl nitelikteki uluslararası sorunları çözüme, ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğini sağlamak ve

"Md. 1/4: Bu ereklere ulaşılması yolunda ulusların giriştikleri eylemlerin uyumlaştığı bir odak olmak." Ibid.

"Md. 55 : Gerekli istikrar ve refah koşullarını yaratmak üzere Birleşmiş Milletler:

a. Yaşam düzeylerinin yükseltilmesini, tam istihdamı, ekonomik ve sosyal alanlarda ilerleme ve gelişme koşullarını,

b. Ekonomik, sosyal alanlarla sağlık alanındaki uluslararası sorunların ve bunlara bağlı başka sorunların çözümünü, kültür ve eğitim alanlarında uluslararası işbirliğini ve

c. Herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine bütün dünyada etkin bir biçimde saygı gösterilmesini kolaylaştıracaktır." Ibid.

"Md. 62/1: Ekonomik ve Sosyal Konsey, ekonomik, sosyal, kültürel alanlarda, eğitim ve sağlık alanlarında ve bunlarla ilgili başka alanlarda uluslararası sorunlar üzerinde araştırmalar yapabilir, raporlar hazırlayabilir ya da bunların yapıp hazırlanmasına önayak olabilir ve bütün bu sorunlara ilişkin olarak Genel Kurul, Birleşmiş Milletler üyeleri ve ilgili ihtisas kuruluşlarına tavsiyelerde bulunabilir."

¹³ 1992 Rio BM Çevre ve Kalkınma Konferansının 21 numaralı gündem maddesi (*Agenda 21, Chapter 27*) "HDK'ların Rolünün Kuvvetlendirilmesi" başlığını taşımaktadır. Bkz. <http://habitat.igc.org/agenda21/a21-27.htm> (10 Haziran 2012).

¹⁴ "BM ile Hükümet Dışı Örgütlerin Danışma İlişkileri" başlığını taşıyan kararın tam metni için bkz. http://esango.un.org/paperless/reports/1996_31_E.pdf. (05 Haziran 2012).

¹⁵ Ekonomik ve Sosyal Konsey'in 25 Temmuz 1996 tarih, 1996/31 sayı ve "BM ile Hükümet Dışı Kuruluşların Danışma İlişkileri" konulu kararının 'Danışma İlişkisinin Tesisinde Uygulanacak İlkeler' başlıklı 1'inci bölümünde, BM'nin HDK'larla olan ilişkilerinin Ekonomik ve Sosyal Konsey'in ve bağlılarının faaliyet alanı içerisinde yer aldığı (md. 1); HDK'ların, BM Andlaşması'nın temel ilkelerine ve ruhuna uygun maksatlar için kurulmuş olmaları gerektiği (md. 2); HDK'ların BM'nin çalışmalarını destekleyen faaliyetler icra etmeleri gerektiği (md. 3); bu kararda "örgüt" sözcüğü ile ulusal, alt-bölgesel, bölgesel ve uluslararası HDK'ların kast edildiği (md. 4); Ekonomik ve Sosyal Konsey'in HDK'larla BM amaçları doğrultusunda danışma ilişki tesis edeceği, bunu yaparken başta gelişmekte olan ülkelerden olmak üzere her kesimden HDK'nın BM'de temsil edilmesine ve özellikle uzmanlık kuruluşlarının temsiline önem verileceği (md. 5); Gelişmekte olan ülkelerden ve dönüşüm halindeki ekonomilerden HDK'ların BM faaliyetlerine ve konferanslarına katılımlarının artırılmasının teşvik edileceği (md. 6, 7); HDK'ların BM'de temsiline ilişkin olarak Ekonomik ve Sosyal Konsey nezdinde HDK Komitesi kurulacağı, bu komitenin HDK'nın bağlı olduğu devletin görüşünü alacağı (md. 8); aynı alanda faaliyet gösteren HDK'ların ortak görüşlerinin alınması için ortak komitelerin oluşturulacağı (md. 9); bir HDK'nın BM'de temsil edilebilmesi için bir karargâhının

VARLIK

ve icracı bir görevlisinin olması gerektiği ve HDK'nun demokratik bir yapılanması olduğunu, faaliyetlerini konferans veya kongre yapmak suretiyle ilan ettiğini veya HDK'yı temsil eden ve politikasını belirleyen bir yönetim kurulunun olduğunu kanıtlayan belgenin Genel Sekreterliğe ulaştırılması gerektiği (md. 10); talep edilmesi halinde HDK'yı temsil eden görevlinin HDK tarafından yetkilendirildiğinin kanıtlanması gerektiği (md. 11); örgütün, oy hakkı veya diğer uygun demokratik ve şeffaf karar verme usullerini uygulayarak politikalarını uygulayan ve örgütün etkin kontrolünü sağlayan temsili bir yapılanması olması gerektiği ve hükümet tarafından veya hükümet içi anlaşmayla kurulmayan örgütlerin HDK olarak kabul edileceği, buna ilave olarak örgütün hür ifadelerine müdahale etmediği müddetçe, örgüte hükümet tarafından memur görevlendirilmesinin örgütün HDK vasfını ortadan kaldırmayacağı (md. 12); örgüte ulusal iştirakçilerden, diğer unsurlardan veya üyelerden mali kaynak sağlanabileceği, örgüte devlet tarafından sağlanan destek ve kaynağın Genel Sekreter vasıtasıyla HDK Komitesine açıkça bildirileceği ve örgütün kaynak ve kayıtlarının BM amaçlarına uygun kullanılmasını gerektirdiği (md. 13); bir HDK ile danışmada bulunmadan önce, görüşülecek konunun BM'nin herhangi bir ihtisas kuruluşunun alanına girip girmediğine HDK Komitesinin karar vereceği (md.14); bir HDK'nın BM'de temsilinin iptali veya askıya alınmasının veya kategorisinin değiştirilmesinin söz konusu olması halinde, HDK'nın bağlı olduğu üye devletin görüşlerinin öncelikle dikkate alınacağı, DHK Komitesi bu konu hakkında kararını vermeden önce ilgili HDK'nın itirazlarının dinleneceği (md. 15); bu kararın hükümlerinin BM'nin bölgesel yetkililerince ve onlara bağlı teşkilatlar tarafından da uygulanacağı (md. 16); HDK'larla kurulan ilişkilerin BM'nin amaçlarına daha etkin bir şekilde hizmet etmesini sağlamak üzere, Ekonomik ve Sosyal Konseyin HDK Komitesi ile istişarede bulunarak gerekli düzenlemeleri yapma yetkisine sahip olduğu (md. 17) konularına yer verilmiştir.

¹⁶ Ekonomik ve Sosyal Konsey'in 25 Temmuz 1996 tarih, 1996/31 sayı ve "BM ile Hükümet Dışı Kuruluşların Danışma İlişkileri" konulu kararının 'Konsey ile Danışma' başlıklı 4'üncü bölümünde, Ekonomik ve Sosyal Konseyin gecici gündem konularının "Genel", "Özel" ve "Liste" kategorisindeki HDK'lara bildirileceği ve "Genel" statüsündeki HDK'ların ilgi alanlarına giren konuların Ekonomik ve Sosyal Konseyin gündemine alınmasını istedikleri konulara ilişkin olan HDK Komitesine teklifte bulunabilecekleri (md. 27, 28); Ekonomik ve Sosyal Konseyin halka açık olan toplantılarına katılmak üzere gözlemci atayabilecekleri (md. 29); "Genel" ve "Özel" statüdeki HDK'ların kendi faaliyet alanlarına giren ve Ekonomik ve Sosyal Konseyin gündemindeki konular hakkında yazılı beyanlarda bulunabilecekleri, bu belgelerin Konsey tarafından daha önce görüşülmemiş veya Konseye başka herhangi bir şekilde gönderilmemiş konuları kapsamı halinde Genel Sekreter vasıtasıyla Ekonomik ve Sosyal Konseyin üyelerine gönderileceği (md. 30, 31); "Genel" statüdeki HDK'ların Konseye sözlü bildiriye bulunmasına ilişkin taleplerini düzenlemekten Konseyin HDK Komitesinin yetkili olduğu, belirli bir ihtisas konusunda BM'nin ihtisas kuruluşunun olmaması durumunda "Özel" statüdeki HDK'ların Konsyede sözlü bildirimde bulunabilecekleri ve Sosyal ve Ekonomik Konseyin HDK'lar tarafından teklif edilen bir konuyu görüşmesi esnasında ilgili HDK'nın sözlü bildirimde bulunabileceği (md. 32) ifade edilmiştir.

¹⁷ Ekonomik ve Sosyal Konsey'in 25 Temmuz 1996 tarih, 1996/31 sayı ve "BM ile Hükümet Dışı Kuruluşların Danışma İlişkileri" konulu kararının 'HDK'ların BM tarafından Uluslararası Konferanslara Çağırılması ve Bunların Hazırlanması Usulleri' başlıklı 7'inci bölümünde, HDK'ların BM tarafından düzenlenen konferansların hazırlık komitelerinde yer almalarında ve söz konusu konferanslara katılımında, HDK'ların bağlı oldukları devletlerce akredite edilmeleri zorunluluğu (md. 41, 42); konferansa katılım başvurusunda bulunan HDK'nın değerlendirilmesi aşamasında konferans sekreterliğinin Ekonomik ve Sosyal Konsey HDK Komitesinin görüşlerini esas alacağı, bu kapsamdaki çalışmalarda, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in 1967 tarih ve 1296 (XLIV) sayılı kararının esas alınacağı (md. 43); Konferansa katılmak isteyen HDK'nın, faaliyet alanının konferans konusuyla ilgili olduğunu, HDK'nın kuruluş ve yapılanmasını, üyelerinin listesini, faaliyet ve etkinliklerini içeren bilgileri konferans sekreterliğine iletmek zorunda olduğu (md. 44) konularına ve konferansa katılıma ilişkin diğer şekil şartlarına yer verilmiştir (md. 46-54).

VARLIK

¹⁸ Ekonomik ve Sosyal Konsey'in 25 Temmuz 1996 tarih, 1996/31 sayı ve "BM ile Hükümet Dışı Kuruluşların Danışma İlişkileri" konulu kararının "Danışma Statüsünün Askıya Alınması ve İptali" başlıklı 8'inci bölümünde, Ekonomik ve Sosyal Konsey ile danışma ilişkisi içinde olan HDK'ların devamlı surette bu ilişkinin esaslarını oluşturan şartlara uymak zorunda oldukları, Ekonomik ve Sosyal Konseyin, HDK Komitesinin Genel Sekreter aracılığıyla sunduğu dört yıllık raporlara veya bu kararın 61'inci maddesinde belirtilen diğer münferit raporlara dayanarak aşağıdaki hallerde ilgili HDK'nın üyeliğini askıya almaya veya iptal etmeye yetkili olduğu (md. 55); HDK Komitesinin söz konusu yaptırımların uygulanmasını teklif etmesi halinde ilgili HDK'ya yaptırımların gerekçelerinin yazılı olarak bildirileceği ve söz konusu HDK'nın cevabının alınacağı (md. 56); üyeliğin üç yıla kadar askıya alınabileceği ve hangi hallerde iptal edileceği ifade edilmiştir (md. 57). Buna göre bir HDK aşağıdaki hallerde danışma statüsü kaybedecektir:

- HDK'nın veya bağlı kuruluşların BM Andlaşması'nın ilkelerine aykırı hareket etmesi ve bu ilkelere aykırı olarak BM üyesi devletlerin aleyhine faaliyet göstermesi (md. 57, a),
- Uluslararası cürüm olarak tanımlanan, uyuşturucu ticaretinden, kara para aklanmasından veya silah kaçakçılığından kaynaklanan gelirlerin etkisi altında kaldığı yönünde kanıt olması (md. 57, b),
- Üç yıllık askıya alma süresinden sonra HDK'nın BM'nin ve özellikle Konseyin, Konsey komisyonlarının ve bağlılarının etkinliğine katkı sağlayacak faaliyetlerde bulunmaması (md. 57, c),

Bu bölümde ayrıca, bir HDK'nın danışma statüsünün askıya alınmasına veya iptaline yetki makamın Ekonomik ve Sosyal Konsey olduğu, Konseyin bu kararında HDK Komisyonunun önerilerini esas alacağı (md. 58); danışma statüsünü kaybeden bir HDK'nın, BM'deki statüsünü tekrar kazanabilmek için üç yıldan önce başvuruda bulunamayacağı (md. 59) ifade edilmiştir.

¹⁹ Ekonomik ve Sosyal Konsey'in 25 Temmuz 1996 tarih, 1996/31 sayı ve "BM ile Hükümet Dışı Kuruluşların Danışma İlişkileri" konulu kararının "Konseyin HDK Komitesi" başlıklı 9'uncu bölümünde, Konsey HDK Komitesinin üyelerinin coğrafi temsili esas alacak şekilde Ekonomik ve Sosyal Konseyin ilgili kararlarına göre belirleneceği (md. 60); Konsey HDK Komitesinin; HDK'ların faaliyetlerini düzenli olarak takip etmekle, bu faaliyetlerle ilgili rapor hazırlamakla ve HDK'lar ile sağlanan danışmanın sonuçlarını Konseye bildirmekle görevli olduğu (md. 61 a); Konseyin yıllık toplantısından önce düzenli olarak HDK'lar ile oturumlar düzenleyeceği, HDK'ların statüsünün değiştirilmesi hakkında Konseye tavsiyelerde bulunacağı, Konsey tarafından yetki verilmesi halinde görevini yerine getirmeye yönelik toplantılar icra edeceği, Genel Sekreterin talep ettiği konularda HDK'ların Komiteye teknik bilgi vereceği, herhangi bir HDK'nın kategorisinin belirlenmesine ilişkin başvurusunu en yakın ilk toplantısında gündeme alacağı (md. 61 b); "Genel" ve "Özel" kategorideki HDK'ların dört yılda bir olmak üzere faaliyetleri hakkında ve özellikle BM'nin çalışmalarına sağladıkları desteği içeren kısa raporu genel sekreter vasıtasıyla HDK Komitesine ulaştıracakları (md. 61c); HDK Komitesinin, Konseyin taslak gündeminde bulunan veya yer almayan konular hakkında da HDK'ların talebi üzerine danışmalarda bulunabileceği (md. 61d, e); HDK'lar tarafından teklif edilen konuların hangi koşullarda gündeme alınacağı (md. 62); HDK'lar tarafından teklif edilmeyen konuların da Konsey toplantısının gündemine alınmasına ilişkin teklifte bulunabileceği (md. 63) hususlarına yer verilmiştir.

²⁰ Dünya Bankası, 28 Ağustos 1989 tarih ve 14.70 sayılı 'Uygulama Direktifi'; *Involving Nongovernmental Organizations in World Bank-Supported Activities*, World Bank, OD 14.70, 28 Ağustos 1989 için bkz.

<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/PROJECTS/EXTPOLICIES/EXTOPMANUAL/0,,contentMDK:20064711~menuPK:64701678~pagePK:64709096~piPK:64709108~theSitePK:502184,00.html> (16 Haziran 2012)

²¹ Uluslararası Para Fonu'nun, HDK'larla ilişkilerini düzenleyen, 10 Kasım 2003 tarihli 'Uygulama Rehberi'; *Guide for Staff Relations with Civil Society Organizations*, IMF, PIN 03/33, 10 Ekim 2003 için bkz.

<http://www.imf.org/external/np/cso/eng/2003/101003.htm#1> (16 Haziran 2012).

VARLIK

²² Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü 14 Nisan 2000 tarihli dokümanı; *The OECD Guidelines on Multinationals: A Users Guide is Widely Used by NGOs*, DAFFE/IME/WPG/ RD (2000)16, OECD, Trade Union Advisory Committee (TUAC), 14 Nisan 2000 için bkz. [http://www.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?cote=DAFFE/IME/WPG/RD\(2000\)16&docLanguage=en](http://www.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?cote=DAFFE/IME/WPG/RD(2000)16&docLanguage=en) (16 Haziran 2012).

²³ Dünya Ticaret Örgütü'nün, 23 Temmuz 1996 tarih, WT/L/162 sayı ve 'HDK'larla İlişkilerin Düzenlenmesine İlişkin Esaslar"; *Guidelines for Arrangements on Relations with Non-Governmental Organizations*, WT/L/162, 23 Temmuz 1996 belgesi için bkz. http://www.wto.org/english/forums_e/ngo_e/guide_e.htm (16 Haziran 2012).

²⁴ Dünya Ticaret Örgütü'nün 1996'da Singapur'da yapılan Bakanlar Toplantısına 235 devlet ve kuruluş katılmış olup bunun 108'ini HDK'lar oluşturmuştur. Örgütün 2003'de Meksika'nın Cancun şehrinde yapmış olduğu Bakanlar Toplantısına toplam 1578 devlet ve kuruluş katılmış olup bunun 795'ini HDK'lar oluşturmuştur. HDK'ların katılanlara oranı sırasıyla % 46 ve % 51 civarında gerçekleşmiştir. Bkz. WTO News: 2003 News Items, 6 Aralık 2003. http://www.wto.org/english/news_e/news03_e/ngo_minconf_6oct03_e.htm (16 Haziran 2012).

²⁵ Avrupa Konseyi'nin 24 Nisan 1986 tarih, 124 sayı ve "HDK'ların Hukuki Şahsiyetini Tanıyan Avrupa Sözleşmesi" başlıklı, Strazburg Belgesi on bir maddeden oluşmaktadır. Belgenin 'Giriş' ve 1'inci bölümünde, HDK'ların genel bir tanımına yer verilmiştir. Buna göre;

- HDK'lar uluslararası toplumun değerleri için özellikle, bilim, kültür, bağış ve yardım, sağlık ve eğitim alanlarında faaliyet gösteren ve BM ve Avrupa Konseyinin amaç ve ilkelerine hizmet eden,
- Uluslararası ortamın faydasına yönelik faaliyet gösteren ve kâr amacı gütmeyen,
- Taraf devletlerin egemenlik vasıtaları (yasama, yürütme, yargı) tarafından düzenlenen kanuna uygun olarak kurulmuş olan,
- Faaliyetlerini etkin olarak en az iki devlette yürüten,
- Andlaşmaya taraf olan devletin ülkesinde kurulmuş olan ve yönetimi veya merkezi aynı devletin veya diğer bir taraf devletin topraklarında bulunan vakıf, kurum ya da kuruluşlar olarak tanımlanmıştır. Bkz. <http://www.osce.org/odihr/37848> veya <http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/124.htm> (16 Haziran 2012).

²⁶ Avrupa Konseyi'nin 13 Kasım 2002 tarih ve "Avrupa'daki HDK'ların Statüsü hakkında Temel İlkeler ve Açıklayıcı Muhtıra" başlıklı Strazburg Belgesi, 78 maddeden oluşmaktadır. Belgenin 'Kapsam' bölümünde HDK'ların devlet otoritesinden, siyasal parti işlevlerinden, kar gayesinden ayrı kuruluşlar olduğu (md. 1-5), 'Temel İlkeler' bölümünde HDK'ların gruplar veya şahıslar tarafından kurulabileceği, ifade özgürlüğüne sahip olduğu, yasal şahsiyetlerinden ötürü idari, cezai ve asli hukuk kurallarına tabi oldukları (md. 6-9), 'Hedefler' bölümünde HDK'ların, kanunlarda değişiklik yapmak, araştırma, eğitim, hak arama gibi maksatlar için kurulabileceği, seçimlerde her hangi bir aday veya siyasi partiyi desteklemesi durumunda bunu ilan etmesi gerektiği, kâr amacı gütmeyen faaliyetleri kapsamında, ticaret, iş ve ekonomi faaliyetlerinde bulunabileceği (md. 10-14) ifade edilmiştir. Belgede ayrıca, 'Kuruluş' (md. 15-17), 'Tüzük Kapsamı' (md. 18-19), 'Üyelik' (md. 20-23), 'Yasal Sorumluluk' (md. 24-25), 'Yasal Şahsiyetin Kazanılması' (md. 26-42), 'İdare' (md. 43-49), 'Mülk ve Fon Edinme' (md. 50-56), 'Halk Desteği' (md. 57-59), 'Şeffaflık ve Hesap Verme' (md. 60-65), 'Denetim' (md. 66-71), 'Sorumluluk' (md. 72-78) başlıklarına yer verilmiştir. <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cdcj/ONG/Fundamental%20Principles%20E.pdf> (10 Haziran 2012).

²⁷ AB'nin HDK'larla ilişkilerini düzenleyen temel belgeler:

- *The Commission and NGOs: Building a Stronger Partnership*, Commission Discussion Paper (COM (2000) 11), 18 Ocak 2000, http://ec.europa.eu/civil_society/ngo/docs/communication_en.pdf (16 Haziran 2012).

VARLIK

- *General Principles and Minimum Standards for Consultation of Interested Parties*, EU Commission Communication (COM(2002)704), 11 Aralık 2002, http://ec.europa.eu/civil_society/consultation_standards/index_en.htm (16 Haziran 2012).
- *The Representativeness of European Civil Society Organisations in Civil Dialogue State of Play*, EU Civil Society Contact Group, 16 Mart 2006, <http://act4europe.horus.be/module/FileLib/Briefing%20representativity.pdf> (16 Haziran 2012).
- *An Open and Structured Dialogue Between the Commission and Special Interest Groups*, EU Commission Communication, (93/C 63/02), http://ec.europa.eu/civil_society/interest_groups/docs/v_en.pdf (16 Haziran 2012).

²⁸ NATO'nun 'Kapsamlı Yaklaşım' belgesi için bkz. *Declaration on Alliance Security*, Strasbourg/Kehl, 4 Nisan 2009, <http://www.nato.int/cps/en/SID-A43775EC-C89C3207/natolive/search.htm> (16 Haziran 2012).

²⁹ Ekonomik ve Sosyal Konsey (ECOSOC) Veri Tabanı için bkz. <http://esango.un.org/civilsociety/displayConsultativeStatusSearch.do?method=search&sessionCheck=false> (16 Haziran 2012).

³⁰ Ekonomik ve Sosyal Konseye kayıtlı HDK'ların sayısında tenakus bulunmaktadır.
- Ekonomik ve Sosyal Konsey veri tabanı esas alınarak yıllara sari olarak yapılan taramada kayıtlı HDK sayısı 2836'dır. Bunun 136'sını "Genel", 2130'unu "Özel", 570'ini "Liste" statüsündeki HDK'lar oluşturmaktadır. Bkz. <http://esango.un.org/civilsociety/displayConsultativeStatusSearch.do?method=search&sessionCheck=false> (1 Haziran 2012).

- Ekonomik ve Sosyal Konseyin 1 Eylül 2010 tarih, E/2010/INF/4 sayı ve "1 Eylül 2010 İtibariyle Ekonomik ve Sosyal Konsey ile Danışma Statüsündeki Hükümet Dışı Kuruluşlar Listesi" konulu dokümanın 1'inci sayfasında yer alan dip notta HDK'ların sayısı, "Genel" 139, "Özel" 2218, "Liste" 1025 olarak verilmiştir. Bu durumda HDK'ların toplamı 3382'dir.

- Bu doküman taranarak yapılan incelemede HDK'ların toplam sayısının 3382 olduğu tespit edilmiştir. Bkz.

<http://esango.un.org/paperless/reports/E2010INF4.pdf> (1 Haziran 2012).

Ayrıca söz konusu veri tabanında Türkiye'ye ait 117 kayıt bulunmaktadır.

³¹ Yatay örgütlenme (network-şebekeleşme) kapsamındaki ilk yapılanma 1979'da "International Baby Food Action Network" adı ile yedi HDK'yı kapsayan oluşumdur. Bu yapılaşma kısa süre içinde 150 üyeli geniş bir ağ haline almıştır (Haque, 2002: 411-435).

³² Soğuk savaşın ardından Doğu Avrupa devletlerinin liberal ekonomiye geçişini hızlandırarak demokratikleşmelerini sağlamak amacıyla, 10 Haziran 1999'da AB girişimiyle, AĞİT gözetiminde "İstikrar Cephesi (*Stability Pact-SP*)" adıyla bir yapılanma oluşturulmuştur. Bazı araştırmacılar, söz konusu ülkelerde demokratik geleneğin olmayışı, HDK'ların hükümetlerle doğrudan ilişki içinde olmaları, devletlere olan ekonomik bağımlılıkları ve tecrübesizlikleri nedeniyle, bu kuruluşların başarılı olamadıklarını ifade etmektedir. Ancak hiç kimse soğuk savaş sonrasında gerek SP gerekse başta George Soros olmak üzere Batı Dünyası tarafından desteklenen HDK'ların faaliyet gösterdikleri ülkelerde kapitalizme geçiş sürecine olan hayati katkılarını inkâr etmemektedir (Kondonis, 2002: 43-62) ve (Nye, 2004: 114). Soğuk savaş sonrasında HDK'ların eski Varşova Paketi ülkeleri ve Sovyet Cumhuriyetlerindeki faaliyetlerine ilişkin olarak eleştirel yaklaşımlar için bkz. Meldenson ve Glenn, 2002).

³³ Lewis (2003: 325-344), "Üçüncü Sektör"ü şöyle tanımlamaktadır: HDK'lar; erklerinin politik yöntemleri takip etmemesi nedeniyle devletten, kar gütmeyen yapıları ile çok uluslu şirketlerden ayrı bir sektör oluşturmaktadır. Ayrıca bireylerin organizasyonla bağı bakımından; tehdit ve güvenlik amacı gütmemeleri nedeniyle devletten, menfaat ve kazanç amacı gütmemeleri nedeniyle çok uluslu şirketlerden ayrılırlar. Bu kuruluşların yönetsel ilişkisi ahlaki bağlıdır.

VARLIK

³⁴ BM eski Genel Sekreteri Butros Guli, HDK'ların, BM'in meşruiyetinin ayrılmaz bir unsuru olarak nitelendirmiştir. BM eski Genel Sekreteri Kofi Annan HDK'ları insanlığın erdemi olarak tanımlamıştır (Paul, 2000:4).

³⁵ Örneğin, STK'ların yönlendirmesiyle yılında yapılan "Barış için Bütünleşme" gösterilerine, 800 şehirde, 11 milyon insan katılmıştır (Anderson, 2002).

³⁶ - 1972'de Stockholm Çevre Konferansı, STK'ların belirli konuları küresel ölçekte gündeme taşımalarını olanaklı kılan konferanslar serisinin başlangıcını oluşturmuştur. Benzer şekilde, 1975 Meksika, 1980 Kopenhag, 1985 Nairobi, 1995 ve 1997 Pekin konferansları dünya kadın hareketini canlandırmıştır. 1995 yılında Pekin'de yapılan Dördüncü Dünya Kadınlar Konferansı'na 35.000 HDK katılmış, bunlardan 2600'ü hükümetler üstü görüşmelere iştirak etmiştir. 1997 Pekin BM Kadın Konferansı'na 40.000 HDK katılmıştır. Konferansa katılan HDK'lardan % 38'ini BM'ye kayıtlı, %62'sini ise kayıtlı olmayan HDK'lar oluşturmuştur (Chen, 1997).

- HDK'ların belirleyici rol aldığı diğer küresel konferanslardan ilk akla gelenler arasında; 1974 Budapeşte Nüfus Konferansı, 1974 Roma Açlık Konferansı, 1981 New York Silahların Sınırlandırılması Konferansı, 1992 Rio Çevre ve Kalkınma Konferansıdır. 1992 Rio Zirvesinde 17.000 HDK yer almış bunlardan 1400'ü zirvede görüşmelere doğrudan iştirak etmiştir (Anheier, Glasius ve Kaldor, 2003: 5-22)

- Sadece 2001-2004 döneminde, küresel çapta dört, kıtasal çapta on iki ve eğitim, sağlık, kadın vb. tematik kapsamda sekiz küresel forum yapılmıştır (Anheier, Glasius ve Kaldor, 2003: 5).

³⁷ HDK'ların, özellikle parasal kaynakları bakımından şeffaf kuruluşlar olmamaları nedeniyle, elde ettikleri gelirin ne kadarının devletlere, çok uluslu şirketlere, uluslararası kuruluşlara veya halkın bağışlarına dayandığı konusunda kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak, Anheier, Glasius ve Kaldor'un (2003: 11) araştırmalarına göre, HDK gelirlerinin %29'nu üye aidatları, %35'ini ulusal ve uluslararası örgüt fonları, %36'sını kişilerden ve kurumlardan sağlanan bağışlar ile vakıf gelirleri oluşturmaktadır. Araştırmada ayrıca, bütün bağışların toplam gelirlerin %58'ni oluşturduğu, HDK'ların gelirlerinde son dönemde bir çeşitlilik gözlemlendiği, buna karşın dini nitelikli HDK'ların gelirlerinin %73'ünü bağışların oluşturmaya devam ettiği ifade edilmektedir.

³⁸ Örneğin, Dünya Bankası, 1997'de projelerinin %50'sini HDK'lar vasıtasıyla gerçekleştirirken bu oran 2002'de %70'e çıkmıştır (Onishi, 2003: 1). AB, 1990 yılında, yardımlarının %47'sini 'Donör' HDK'lar kanalıyla yaparken bu oran 1994'te %67'ye çıkmıştır (Steinberg, 2001: 5).

³⁹ Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) kanalından HDK'lara yapılan yardımların devletlerden gelen payı 1988'de 2,4 milyar dolardan, 1999'da 1,7 milyon dolara düşmüştür (Anheier, Glasius ve Kaldor, 2003: 12).

⁴⁰ BM Sığınmacılar Yüksek Komiseri, devletlerin kendi HDK'ları vasıtasıyla yardım yapmayı, uluslararası kuruluşlar eliyle yapılan yardımlara tercih ettiğini ifade etmiştir (Paul, 2000: 5).

⁴¹ Ağırlıklı görüşün aksine, HDK'ların kaynak sağlayan aktörler tarafından dış, örgüt içi unsurlar tarafından iç denetime tabi olduklarını, kamuoyunda oluşacak kanaat nedeniyle de hesap vermek durumunda kaldıklarını öne süren araştırmacılar bile bu denetimin devlet ve şirket denetimi ölçüsünde olmadığını kabul etmektedirler (Kaldor, 2003: 21, 24).

⁴² Uluslararası ortama çıkmalarından itibaren HDK'lara yöneltilen en yaygın eleştiri, bu kuruluşların belirli ideolojilerin vasıtası olmaları hususunda yoğunlaşmaktadır (Lewis, 2010: 333-345).

⁴³ 1990'lı yılların sonlarına doğru, pek çok kaynak sağlayan kuruluş, yaptıkları sorgulamalarda, birlikte çalıştıkları HDK'ların etkinliklerinin beklentilerin altında olduğu sonucuna ulaşmıştır (Lewis, 2010: 339).

⁴⁴ Ekonomik ve Sosyal Konsey, BM'ye kayıtlı HDK'ları "Genel", "Özel" "Liste" olmak üzere üç kategoride tasnif etmiştir.

VARLIK

⁴⁵ Başlar (2005:38), HDK'ları ölçek bakımından; "Yerel", "Ulusal", "Bölgesel" ve "Uluslararası " olmak üzere sınıflandırmıştır.

⁴⁶ Paul (2000: 3), HDK'ları ölçek bakımından; "Mikro Politikali", "Makro Politikali" ve "Değer ve Hak Savunan" kuruluşlar şeklinde sınıflandırılmıştır.

⁴⁷ Fisher (1997: 439-464), HDK'ları ölçek bakımından; "Esas Kuruluşlar/Halk Kuruluşları" (*Grass-Roots Organizations-GROs/Peoples Organizations-POs*), "Esas Kuruluşları Destekleyen Kuruluşlar" (*Grass-Roots Support Organizations-GRSOs*) ve "Uluslararası Hükümet Dışı Kuruluşlar" (*International Non-Governmental Organizations-INGOs*) olmak üzere üçe ayırmaktadır.

⁴⁸ Beigbeder (1991:83), HDK'ları, faaliyet alanları bakımından; "Hizmet Sağlayan", "Geliştirici" ve "Bir Davayı Savunan" örgütler olmak üzere sınıflandırmıştır.

⁴⁹ Korten (1990: 313-315), HDK'ları, faaliyet alanları bakımından; "Acil Yardım ve Bekaya Yönelik HDK'lar", "Küçük Ölçekli HDK'lar" ve "Sürekli Kalkınmaya Yönelik HDK'lar" olmak üzere sınıflandırmıştır.

⁵⁰ Dünya Bankası (1998), HDK'ları faaliyet alanları bakımından; "Operasyonel HDK'lar" ve "Değer ve Hak Savunan (*advocacy*) HDK'lar" olarak sınıflandırılmıştır.

⁵¹ HDK'lar, sağladıkları yardım ve destek bakımından; "Devlet Destekli HDK" (*Governmental NGO-GONGO*) ve (Government Run/Inspired NGO-GRINGO), "Yarı Özerk HDK" (*Quasi NGOs-QUANGO*), "İş Çevresi Destekli HDK" (*Business Initiated/Inspired NGO-BINGO*) ve "Kaynak Yöneten HDK" (*Donor-Organized NGO-DONGO*) olarak isimlendirilmektedir.

VARLIK

KAYNAKLAR

AB'nin HDK'larla ilişkilerini düzenleyen temel belgelere ait uzantılar:

http://ec.europa.eu/civil_society/ngo/docs/communication_en.pdf (Erişim 16 Haziran 2012).

http://ec.europa.eu/civil_society/consultation_standards/index_en.htm (Erişim 16 Haziran 2012).

<http://act4europe.horus.be/module/FileLib/Briefing%20representativity.pdf> (Erişim 16 Haziran 2012).

Agg, Catherine, 2006. **Trends in Government Support for Non-Governmental Organizations: Is the “Golden Age” of the NGO Behind Us?**, United Nations Research Institute for Social Development, Geneva.

Anderson, A., 2002. “Global Count of Protestors Hits Eleven Million”. **Independent Media Center**, 15 (2), <http://www.indymedia.org/archive/features/2003/02/2003-02.html> (Erişim 16 Haziran 2012).

Anheier, H., Glasius, M. ve Kaldor, M. (der.), 2003. **Global Civil Society 2003**, Londra, London School of Economics (LSE), Londra, <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=121411> (Erişim 16 Haziran 2012).

Arıboğan, Deniz, Ü., 2001. **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri**, Der Yayınları, İstanbul.

Avrupa Ekonomik ve Sosyal Konseyi (EESC), 2006. 14 Şubat tarih ve

VARLIK

EESC, SC/023, Ref.: CESE 240/2006 sayılı, **Avrupa Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin Avrupalı Sivil Toplum Kuruluşlarının Sivil Diyaloguna İlişkin Fikri**, <http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.en.civil-society-opinions.7198> (10 Haziran 2012).

Avrupa Konseyi, 24 Nisan 1986 tarih ve 124 sayılı, **HDK'ların Hukuki Şahsiyetini Tanıyan Avrupa Sözleşmesi**, Strazburg. <http://www.osce.org/odhr/37848> (Erişim 16 Haziran 2012).

13 Kasım 2002 tarihli, **Avrupa'daki HDK'ların Statüsü Hakkında Temel İlkeler ve Açıklayıcı Muhtıra**, Strazburg. <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cdcj/ONG/Fundamental%20Principles%20E.pdf> (Erişim 10 Haziran 2012).

Başlar, Kemal, 2005. **Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar: Vestfalya-Sonrası Süreçte Küresel Sivil Toplum**, USAK Yayınları, Ankara.

Beigbeder, Yves ,1991. **The Role and Status of International Humanitarian Volunteers and Organizations: The Right and Duty to Humanitarian Assistance**, Marius Nijhoff Publishers, Dordrecht/Boston/Londra.

Bertalanffy, Ludwig von, 1950. "An Outline of General System Theory". **British Journal for the Philosophy of Science**, C.1/2, http://www.isnature.org/events/2009/Summer/r/Bertalanffy1950GST_Outline_SELECT.pdf (Güncelleştirme 24 Kasım 2010) (Erişim 3 Mart 2011).

BM Antlaşması, <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/bmsarti.html> (Erişim 10 Haziran 2012).

BM Ekonomik ve Sosyal Konsey Veri Tabanı

<http://esango.un.org/civilsociety/displayConsultativeStatusSearch.do?method=search&sessionCheck=false> (Erişim 16 Haziran 2012).

VARLIK

-
- BM Ekonomik ve Sosyal Konsey, 25 Temmuz 1996 tarih ve 1996/31 sayılı,
BM ile Hükümet Dışı Örgütlerin Danışma İlişkileri Kararı,
http://esango.un.org/paperless/reports/1996_31_E.pdf.
(Erişim 05 Haziran 2012).
- Chatfield, C., 1997. "Inter-Governmental and Non-Governmental Associations to 1945". J. Smith, C. Chatfield ve R. Pagnucco (der.), **Transnational Social Movements and Global Politics**, Syracuse University Press, New York.
- Clark, John, 1991. **Democratizing Development: The Role of Voluntary Organizations**, Earthscan Publications, Londra.
- Chen Alter, M., 1997. "Engendering World Conferences: the International Women's Movement and the UN". Leon Gordenker ve Thomas G. Weiss (der.), **NGOs, the UN and Global Governance**, Lynne Reinner, Boulder, Colorado.
- CARE (USA), 2011. **2011 Yılı Mali Raporu**,
http://www.care.org/about/financialinfo/990_fy2011.pdf
(Erişim 10 Haziran 2012).
- Çakmak, Cenap, 2006. "Koalisyon İnşası ve Bir Küresel Siyaset Aktörü Olarak Uluslararası Ceza Mahkemesi için Sivil Toplum Örgütleri Koalisyonu Örneği". **Sivil Toplum**, V.:4: 135-153.
2004. "The Role of Non-Governmental Organizations (NGOs) in the Norm Creation Process in the Field Of human Rights". **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**, V.:4/1, Bahar: 100-122.
- Dianne, Otto, 1996. "Non-Governmental Organizations in the United Nations System: The Emerging Role of International Civil Society". **Human Rights Quarterly**, 18: 107-144.

VARLIK

-
- Dichter, T.W., 1997. "Appeasing the Gods of Sustainability: The Future of International NGOs in Microfinance". David Hulme, Michael Edwards (der.), **NGOs, States and Donors: Too Close for Comfort**, St. Martin's Press, New York: 128-139.
- Doğan, İlyas, 2002. **Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Dougherty, James E. ve Pfaltzgraff, Robert L., 1996. **Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey**, Longman, New York.
- Dutt, Sagarika, 1999. "The Role of Intellectuals and Non-Governmental Organizations in Britain's Relations with UNESCO". **The Round Table**, 88 (350): 207-228.
- Dünya Bankası, 28 Ağustos 1998 tarih ve 14.70 sayılı **Uygulama Direktifi**, <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/PROJECTS/EXTPOLICIES/EXTOPMANUAL/0,,contentMDK:20064711~menuPK:64701678~pagePK:64709096~piPK:64709108~theSitePK:502184,00.html> (Erişim 16 Haziran 2012).
- Dünya Ticaret Örgütü, 23 Temmuz 1996 tarih ve WT/L/162 sayılı, **HDK'lerle İlişkilerin Düzenlenmesine İlişkin Esaslar Belgesi**, http://www.wto.org/english/forums_e/ngo_e/guide_e.htm (Erişim 16 Haziran 2012).
2003. **News Items**, 6 Aralık 2003, http://www.wto.org/english/news_e/news03_e/ngo_minconf_6oct03_e.htm (Erişim 16 Haziran 2012).
- Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, 14 Nisan 2000 tarihli, **OECD**

VARLIK

-
- Cok Uluslular Rehberi: HDK'lar Tarafından Yaygın Şekilde Kullanılan Uygulayıcılar Rehberi,**
[http://www.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?cote=DAFFE/IME/WPG/RD\(2000\)16&doclanguage=en](http://www.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?cote=DAFFE/IME/WPG/RD(2000)16&doclanguage=en)
(Erişim 16 Haziran 2012).
- Fisher, J., 2000. "Social Pioneers Come of Age: Development of Non-Governmental Organizations Around the World", **UNESCO Courier**, 1 (9).
- Fisher, William, F., 1997. "DOING GOOD? The Politics and Antipolitics of NGO Practices", **Annual Review Anthropology 1997**, 26: 439-464.
- Ford Vakfı, 2010. **Seventy-Five Years of Social Change**,
<http://www.fordfoundation.org/pdfs/library/ar2010.pdf>
(Erişim 16 Haziran 2012).
- Haque, Shamsul M., 2002. "The Changing Balance of Power between the Government and NGOs in Bangladesh". **International Political Science Review**, 4: 411-435.
- Kaldor, Mary, 2003. "Civil Society and Accountability". **Journal of Human Development and Capabilities**, 4 (1): 5-27.
- Karns, Margaret, P. ve Mingst, Karen, A., 2004. **International Organizations: The Principles and Processes of Global Governance**, Lynne Rienner Publishers, Colarado, Londra.
- Kondonis, Haralambos, 2002. "Civil Society and Multilateral Cooperative Models: The Role of Nongovernmental Organizations in the Stability Pact for Southeastern Europe". **Southeast European and Black Sea Studies**, 2 (1): 43-62.

VARLIK

-
- Korten, David, C. ,1994. **21.Yüzyıla Yaklaşırken Gönüllü Hareket ve Küresel Gündem** (çev. Serpil Ural), Türkiye Çevre Vakfı, Ankara.
1990. **Getting the 21st Century: Voluntary Action and The Global Agenda**, Kumarian Press, CT.
- Kovach, Hetty, Neligan, Caroline, Burall, Simon, 2003. "Power Without Accountability?". **The Global Accountability Report 2003**, House of Parliament, Londra.
http://www.wto.org/english/news_e/news03_e/gar2003_e.pdf (Erişim 16 Haziran 2012).
- Köni, Hasan, 2001. **Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasetteki Yeri**, Avrasya Yayınları, Ankara.
- Krasner, S.D., 1983. "Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables". Krasner (der.), **International Regimes**, Ithaca, New York.
- Kurt, Riva, 1997. **Globalization and Civil Society: NGO Influence in International Decision-Making**, United Nations Research Institute for Social Developments, Geneva.
<http://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/> (Erişim 16 Haziran 2012).
- Lester, Salamon, M., Sokolowski, Wojciech, S. ve List, Regina, 2003. **Global Civil Society: An Overview**, Johns Hopkins University, Baltimore.
http://adm-cf.com/jhu/pdfs/Books/BOOK_GCS_2003.pdf (Erişim 10 Haziran 2012).

VARLIK

-
- Lewis, David, 2003. "Theorizing the Organization and Management of Non-Governmental Development Organizations Towards a Composite Approach". **Public Management Review**, 5 (3): 325-344
2010. "Political Ideologies and Non-Governmental Organizations: An Anthropological Perspective". **Journal of Political Ideologies**, 15 (3): 333-345.
- Liveernash, R., 1992. "The Growing Influence of NGOS in the Developing World". **Environment**, 34 (5): 122-43.
- Meldenson, Sarah E. ve Glenn, John K. (der.), 2002. **The Power and Limits of NGOs: Acritical look at building democracy in Eastern Europe and Eurasia**, Colombia University Press, New York.
- NATO 2009, "Kapsamlı Yaklaşım" içinde, **İttifakın Güvenliği Bildirisi**, Strasbourg/Kehl, <http://www.nato.int/cps/en/SID-A43775EC-C89C3207/natolive/search.htm> (Erişim 16 Haziran 2012).
- NGO Monitor**, http://www.ngo-monitor.org/article/ford_foundation (Erişim 16 Haziran 2012).
- Nye Jr., Joseph, S., 2004. **Soft Power: The Means to Success in World Politics**, Public Affairs, New York.
- Onishi, Norimitsu, 2003. "Nongovernmental Organizations Show Their Growing Power". **New York Times**, 22 Mart.
- Paul, James A., 2000. "NGO's and Global Policy-Making". **Global Policy Forum**, Haziran. http://www.globalpolicy.org/images/pdfs/ngos_and_global_policy_making.pdf (Erişim 16 Haziran 2012).
- Pazarıcı, Hüseyin, 2004. **Uluslararası Hukuk**, Turhan Kitabevi, Ankara.

VARLIK

- Richmond, Oliver, P., 2001. "Post Westphalian Peace Building: The Role of NGOs". University of St. Andrews, UK.
<http://www.ccrhs.org/resourcedetail.aspx?CategoryId=4&ContentId=110> (Erişim 16 Haziran 2012)
- Rio BM Çevre ve Kalkınma Konferansı, 1992. **Ajanda 21**, Rio.
<http://habitat.igc.org/agenda21/a21-27.htm> (Erişim 10 Haziran 2012).
- Rittberger, Volker, 1993. **Regime Theory and International Relations**, Clarendon Press, Oxford.
- Salamon, Lester, M. and Anheier, Helmut, K., 2000. "Managing Non-Profit Organisations: Towards a New Approach". **Civil Society Working Papers**, No 1, Centre for Civil Society, LSE, Londra.
- Scholte, Jan, Aart, 2000. "Global Civil Society". Ngaire Woods (der.), **The Political Economy of Globalization**, Macmillan, Basingstoke.
- Senillosa, Ignacio De, 1998. "A new Age of Social Movements: A Fifth Generation of Non-Governmental Development Organizations in the Making?". **Development in Practice**, 8 (1): 40-53.
- Short, Nicola, 1999. The Role of NGOs in the Ottawa Process to Ban Landmines, **International Negotiation**, Cilt 4: 481-500.
http://faculty.maxwell.syr.edu/rdenever/IntlSecurity2008_docs/Short_NGOsOttawa.pdf (Erişim 15 Mart 2011).
- Steinberg, Natalie, 2001. "Background Paper on GONGOs and QUANGOs and Wild NGOs". **World Federalist Movement**, Aralık.
<http://www.wfm-igp.org/site/files/SteinbergGONGOs2001.pdf>. (Erişim 16 Haziran 2012).

VARLIK

UIA (Union of International Associations), 1988. **International Associations Statutes Series**, KG Saur Verlag, Munich.
<http://www.uia.be/node/163844> (Erişim Eylül 2005).

Uluslararası Para Fonu, 10 Kasım 2003 tarihli ve PIN 03/33 sayılı **Sivil Toplum Kuruluşları ile İlişkilerde Planlayıcılar Rehberi**,
<http://www.imf.org/external/np/cso/eng/2003/101003.htm#1>
(Erişim 16 Haziran 2012).

USAID Annual Letter 2012, <http://www.usaid.gov/annualletter>
(Erişim 10 Haziran 2012).

Waltz, Kenneth, ve Quester, George H., 1982. **Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi**, (Çev. Ersin Onulduran), AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

Willetts, Peter, 1996. "The Influence of Non-Governmental Organizations in the UN System". **The Conscience of the World**, Christopher Hurst and The Brookings Institution, Londra ve Washington.
<http://www.staff.city.ac.uk/p.willetts/NGOS/CONSSTAT.HTM>
(Erişim 16 Haziran 2012).

2001. "Transnational Actors and International Organizations in Global Politics". John Baylis, Steve Simith (der.), **The Globalization of World Politics**, Oxford University Press, Oxford ve New York.
<http://www.staff.city.ac.uk/p.willetts/NGOS/NGO-HOME.HTM#Sources> (Erişim 16 Haziran 2012).

2002. "What is a Non Governmental Organisation?". **UNESCO Encyclopedia**,
<http://www.staff.city.ac.uk/p.willetts/CS-NTWKS/NGO-ART.HTM> (Erişim 10 Haziran 2012).

VARLIK

Woods, Ngaire, 2005. "The United States and the International Financial Institutions: Power and Influence With the World Bank and IMF". Rosemary Foot, S.Neil MacFarlane, Michael Mastanduno (der.), **US Hegemony and International Organizations: The United States and Multilateral Institutions**, Oxford University Pres, New York.

Human Rights First, 2004. **The Role of Human Rights NGOs in Relation to ICC**, The Hague,
<http://www.globalpolicy.org/images/pdfs/0904hrficc.pdf>
(Erişim 16 Haziran 2012).